

Modern Türklük

Araştırmaları Dergisi

Cilt 11, Sayı 2 (Haziran 2014), ss. 7-44

DOI: 10.1501/MTAD.11.2014.2.16

Telif Hakkı © Ankara Üniversitesi

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

İsmail Bey Gaspirali

(1851 - 1911)

"Dille, Fihirde, İfade Birlik"

Yafatının

100. Yılı Anısına
adlanmıştır.

Modern Türk Bankacılık Tarihine Çevreden Bir Bakış: Anadolu'da Yerel Bankacılık

Sadık Erdaş

Hacettepe Üniversitesi (Ankara)

ÖZET

1923 yılında İzmir'de toplanan İktisat Kongresi'nde alınan kararların hayata geçirilmesiyle Cumhuriyet'in ilk yılları II. Meşrutiyet'ten sonra başlayan ulusal bankacılık akımının hızla geliştiği bir dönem olmuştur. Uzun süreli savaşlar ve mübadele sonrası yaşanan göçler sonucu ortaya çıkan boşluk, daha çok yerel bankalar etrafında örgütlenen ve sermayelerini birleştiren, tüccar, üretici, sermayedar ve siyasetçi koalisyonu ile doldurulmuş ve bölgesel ihtiyaçların karşılanması mümkün olmuştur. Daha çok dış satım amaçlı üretimin yapıldığı ve Batı pazarına entegre olmuş Batı Anadolu ve yaşanan savaşlarla daha fazla ihtiyacı duyulan tarımsal üretim merkezlerinden Orta Anadolu'da gördüğümüz yerel bankalar ağırlıklı olarak tarım sektörüne kredi verme amaçlı kurulmuşlar ve faaliyetlerini tek şubeli ve yetersiz sermaye ile sürdürmüşlerdir. Yerel bankalar, faaliyet gösterdikleri dönem göz önüne alındığında yerel ve bölgesel finansal sorunların çözülmesinde ve yabancı bankalarda yoğunlaşan mevduat ve kredi faaliyetlerinin azaltılmasında ve vatandaşta tasarruf düşüncesinin oluşumunda önemli roller üstlenmişlerdir. Ancak, yerel bankaların sayıları 1929 Ekonomik Krizi'nin Türk ekonomisine olumsuz etkileri diğer taraftan merkezileşme ve devletçilik politikaları çerçevesinde devlet ve büyük özel bankaların şubelerinin yaygınlaşması sonucunda günden güne azalmış ve zamanla tarihteki yerlerini almışlardır. Çok nadir de olsa bu, küçük sermayelerle kurulan yerel bankalardan bazıları sonradan güçlenerek faaliyetlerine devam etmiş ya da daha büyük bankalarla birleşmiştir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Modern Türk Bankacılık Tarihi, Anadolu'da Türk Yerel Bankacılığı, Türk Yerel Bankaları, İttihad ve Terakki Fırkası ve Bankacılık siyasetleri (1908-1920), Cumhuriyet Dönemi Türk Bankacılığı, Türk İktisat ve bankacılık siyasetleri (1920-1970), Millî sermaye, Yerel sermaye gücü, Meslek odaları ve bankacılık

ABSTRACT

With the adoption of decisions made on the İzmir Economic Congress gathered in 1923, the first years of the Republic was a period of rapid growth for the national banking movement that started after The Second Constitutional Era. The recess that manifested following migrations due to longdrawnout wars and population exchanges, was filled with the coalition of merchants, manufacturers, investors and politicians who combined their capital and organized around local banks and it was possible to provide for regional requirements. In Western Anatolia, in which production was made mostly for exportation purposes and which was more integrated to the Western markets and in Central Anatolia, which was a center for agricultural production mainly needed after the wars, local banks that we see were predominantly established for the purpose of crediting in the agricultural sector and they carried out their activities on single branch offices and with limited capital. Local banks, considering the time period in which they operated, have taken up an important role in solving regional financial problems, lessening the deposit and credit operations which focalized on foreign banks and in forming the idea of austerity among citizens. However, the number of the local banks diminished due to the negative effects of the Financial Crisis of 1929 on Turkish economy on one side and the large governmental and private banks becoming widespread as part of the centralization and statist policies on the other, and in time these local banks took their place in history. As rarely as it may have been, some of these local banks established with small capitals grew stronger subsequently and continued their operations or merged with other larger banks.

KEY WORDS

History of Modern Turkish Banking, Turkish Local Banking in Anatolia, Turkish Local ve national banks, Turkish Local Banks, Union and Progress Party's policies of modern banking system (1908-1920), Banking and Economic policies of modernisation of Republican era, national capital, local capital and credit system.

1. Giriş

Modern Türk bankacılık tarihinde **vilâyet bankaları**, **muntika bankaları**, **mahallî** ya da **yöresel bankalar** olarak tanımlanan ve bizim de **yerel banka** olarak adlandırdığımız uygulama, özellikle 1913 sonrasında kendisini daha fazla hissettirmeye başlayan İttihad ve Terakki politikalarının iktisadî karşılığı olan “Millî İktisat” uygulamalarının Cumhuriyet döneminin iktisadî anlayışına yansımalarının ve dönemin iktisadî şartlarının zorlamasının bir ürünüdür.

Yerel bankalar başta sermaye olmak üzere iktisadî hayatın millileştirilmesi açısından önemli katkılar sağlamış, yerel tüccar ve üreticilerin kredi ihtiyacını başarıyla cevaplamaya çalışmıştır. Toplumda alışık olunmayan tasarruf bilincinin yerleşmesine katkılar sağlayan yerel bankalar, yabancı bankalar lehine olan mevduat ve kredi tablosunu Türk bankaları lehine çevrilmesine de güçleri oranında katkıda bulunmuşlardır.

Nitekim 1920 yılında millî sermaye ve para ile kurulmuş bulunan banka adedi 10 ve sermaye miktarı 17.793.959 liradan ibaret iken 1933 yılına gelindiğinde banka adedi 44'e sermaye toplamı da yaklaşık 4 kat bir artışla 76.195.850 liraya ulaşmıştır (Taşcıoğlu

1998: 12). Bankalardaki aile, tasarruf sandıkları ve kumbaraların mevduat toplamı 1920 yılında 10 milyon lira iken 1931 yılında neredeyse dört kat yükselerek 38 milyon liraya ve vadeli mevduat miktarı da 9 milyon liradan 21 milyon liraya ulaşmıştır. Yine bütün Türkiye’de aile ve kumbara tasarrufu sahipleri toplamı 1920 yılında 1838 kişi iken 1931 yılında bu rakam 106.223 kişiye 1935 yılında ise 160.000 kişiye (Taşcıoğlu 1998: 12) yükseldiği görülmektedir. İzah edilebilir gerekçeleri olmakla beraber, halkın tasarruflarını para olarak tutma ve vadeli banka hesaplarına yatırma alışkanlıklarının olmadığı bir ortamda ekonomik kalkınmanın finansmanını sağlamak oldukça zordur. Bu alışkanlıkların kazanılmasından ayrı yerleşmesinde belirtilen rakamsal gelişmelerin gerçekleşmesinde yerel bankaların, bu noktada bankacılık girişiminin rolü oldukça önemlidir.

Bu öneme rağmen Modern Türkiye tarihi ve özel olarak Türk Bankacılık tarihi çalışmalarında yerel bankaların hak ettiği ilgiyi göremediği rahatlıkla söylenebilir. Gündüz Ökçün tarafından 1975 yılında Hacettepe Üniversitesi’nde yapılan bir seminerde sunulan *1909-1930 Yılları Arasında Anonim Şirket Olarak Kurulan Bankalar* adlı uzun çalışma - bildiri (1975) dışında bir bütün olarak yerel bankalarla ilgili çalışmalara rastlanılmamaktadır. Bununla beraber, yakın zamanlarda biraz da yerel tarih çalışmalarının birikimi olarak yerel bankalar konusunda yapılan makale düzeyinde incelemelerin çoğaldığı görülmektedir.¹ Öte yandan bankalar düzeyinde yapılmış bazı kurum tarihi çalışmaları² da bu konuda ileri düşünme ve çalışmalarına yöntem ve kaynaklar bilgisi bağlamında ışık tutmaktadır. Eldeki çalışma daha çok, başvuru inceleme kitapları, dönem yayınları bir tarafa parça parça görünüm sunan bu çalışmalardan ayrılarak, TC Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Cumhuriyet Arşivi Evrakı’ndaki çeşitli fonlara dağılan iktisat siyasetleri, maliye, bankacılık ve yerel bankacılık bağlamlarına yerleşen evraka dayandırıldı; *İradeler, Meclis-i Vükela, Bakanlar Kurulu Kararları* ve özellikle incelenen bankalar üzerine kayda değer, nitelikli ve resmî parça - bütün gösteren hukukî iktisadî ve siyasî ekonomik işleyiş zeminini araştırmacılara sunacak içerikteki *Esas Nizamnâmeleri* ve *Nizamnâme-i Dâhilî* resmî metinleri çerçevesinde yapılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın ilk 4 bölümü, bu evraktan hareketle değerlendirme ve yere bankalar üzerine tespitlerimi sunduğum kısımdır. Son kısımda ise, Türk Bankacılık Tarihi içinde yerel bankacılık sorununa yaklaşımımı ortaya koyduğum bir tahlil denemesine giriştim.

Yerel bankaların ortaya çıkmasına neden olan gelişmeleri politik ve ekonomik olmak üzere iki başlıkta toplamak mümkündür.

¹ Doğan (2012), Sarısr (2009), Özdemir-Çakırbaş (2013), M. Halis Özer (2012).

² Örnek olarak Sabri Yetkin - Erkan Serçe (2000) ve Erkan vd. (1999).

2. Devamlılık-Kopma Çerçevesinden Türk Bankacılığı'nda devreden Osmanlı Mirası

2.1. Politik Nedenler: Millî İktisat Politikası'nın Etkileri

II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında sermaye birikimi sorunu karşısında başvurulmuş çözüm yollarından biri yabancı sermayenin özendirilmesi iken diğer bir yol da tasarruf yoluyla millî sermaye birikimi oluşturmaya çalışmaktır. Gösterilen çabalara rağmen 1913 sonuna kadar beklenen bu sermaye birikimi elde edilemediği gibi Müslüman ve Türklerden mürekkep bir girişimci sınıf da oluşturulmadı.

Balkan Savaşları'ndan sonra baş gösteren milliyetçi dalga'nın etkisiyle İttihad ve Terakki yönetimi, Anadolu ve Müslüman Türk merkezli bir siyasete öncelik tanıyarak ekonomide millî unsurları egemen kılmaya yönelik girişimlerini hızlandırdı. 1930 yılına kadar iktisadî hayatta egemen olacak *Millî İktisat Politikası* işte bu girişimlerin bir bütünüdür. Gerekirse savaşın yarattığı kıtlık koşullarından yararlanarak ve devlet desteği ile bir yerli ve millî burjuvazinin yetiştirilmesi gerektiğini, bunun hem mümkün hem de kalkınma ve sanayileşme; ekonomik modernleşme için zorunlu olduğunu (Boratav 2012: 27) ileri süren bu politika, I. Dünya Savaşı ertesinde İttihad ve Terakki'nin iktidardan düşmesiyle bitmemiş, kendisini Cumhuriyet'in ilk yıllarında da canlanarak devam ettirilmiştir. Öyle ki 1930 yılı sonlarında bile Başbakan İsmet Paşa, muhalefet lideri Fethi Bey'in eleştirileri karşısında hükümetinin politikalarını izah eder ve savunurken birkaç kez önceki bağlama gönderme yaparak aslında "millî iktisat" politikası takip ettiklerini dile getirmektedir (Kuruç 1988: 121).

Birinci Dünya Savaşı yılları "millî iktisat" politikasının sonuç vermesi açısından uygun bir ortam ve devletin ekonomiye Müslüman-Türk unsur lehine sonuçlar verecek müdahalelerde bulunması için yeni fırsatlar yarattı. İttihad ve Terakki hükümeti bu uygulamayla Müslüman-Türk girişimci sınıfını yaratmaya yönelik sermaye birikimini hızlandıracak spekülasyon kazançlarına göz yumdu.

Bu dönemde bankacılık alanında en ilginç gelişmeler Anadolu taşrasında görülmüştür. Savaş ekonomisinin bir sonucu olarak ekonomik gücü giderek artan Anadolu eşraf ve tüccarı, büyük çiftlik sahiplerini yanlarına alarak "kredi sorunu"nu çözmeye yönelmişler, İttihad ve Terakki'den gördükleri teşvik sonucu kısa sürede millî çapta yerel taşra bankaları kurmuşlardır (Toprak 1982: 153).

2.2. İktisat Vekili Mahmut Esat Bozkurt'un Politikaları ve İzmir İktisat Kongresi'nin Bankacılığa Etkileri

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucuları, 1920'li yıllar boyunca iktisadî kalkınma ve sonunda gelen toplumsal refahı hedefleyen iktisaden modernleşmenin temel mekanizması olarak yerli ve millî bir burjuvazi yetiştirilmesine gayret gösterdiler. Bu

bildik saptamada, modern iktisat siyasetlerin dönemeçlerindeki önemli isimlerden biri de İktisat Vekili Mahmut Esat Bey olmuştur. Vekâleti esnasında 'Köy Bankaları Yasası'nı hazırlamış ve T.C. Ziraat Bankası'nı canlandırmaya çalışmıştır.

Köy bankalarının Almanya, Fransa ve İtalya'daki olumlu sonuçlarına bakarak bu uygulamanın Türkiye'de de başladığı gün, köylünün durumunun hızla düzeleceğine ve üretimin artacağına inanan Mahmut Esat beye göre bankalar, bağımsızlık mücadelesinin temel unsurlarından biri olacaktır (Halıcı 2004: 173). Vekâlete gelmesinin hemen ardından Ziraat Bankası sorunuyla ilgilenmiş ve bankanın sermayesinde ve şube sayılarında önemli bir artış yaşanmıştır. Bunun bir sonucu olarak Ziraat Bankası 1923 yılının ilk altı ayında köylüye bir milyon liranın üzerinde bir borç verdi (Halıcı 2004: 170).

1923 Şubatında İzmir'de toplanan İktisat Kongresi ve bu kongrede dile getirilen milli iktisat politikası uygulamalarını irdelemek dönemin iktisadî milliyetçilik anlayışını belirlemek açısından oldukça önemlidir. Kongrede ortaya atılan önlemlerin hemen hepsi tek bir temel hedefe yönelmektedir: Millî ekonominin kuruluşunu ilerletmek ve doğmakta olan cumhuriyet idaresinin sosyo ekonomik temelini kısa sürede oluşturacak tüm ekonomik güçleri geliştirmek (Ahmad 1999: 186-187).

Çiftçi, sanayi ve ticaret sınıfı temsilcileri bankacılık konusundaki beklentilerini İktisat Kongresi'nde dile getirmişlerdir. Tüccar grubu, münasip bir isim altında bir ana ticaret bankası oluşturulmasını ve hükümetin de bu bankaya sermaye koyarak iştirak etmesini isterken, sanayi grubu "*erbâb-ı sanayie kredi yapmak, behemehâl bir sanayi bankasının tesisi, ziraat ve köy bankaları hariç olmak üzere, hükümetin Türkiye'de mevcut imtiyazlı ve hususî bankalar nezdinde teşebbüsât-ı müessirede bulunmak suretiyle birkaç bankadan birer miktar sermaye tefrik ettirerek husule gelecek mühimce bir sermaye ile bir sanayi bankasının küşadının temini ile memlekette mütedavil sermayenin tezyidine çalışılmasını*" talep ediyorlardı (İnan 1989: 32-33; Ökçün 1968: 74-75, 94).³ Zaten Hükümetin kongreye sunduğu raporda da bir finansal kredi sistemi alt yapısının oluşturulması gereği ele alınıyordu (Tezel 2001: 53-60).

Kongre'de iktisadî ilerlemenin gereği olarak millî bankaların kurulması ve geliştirilmesinin önemine dikkat çeken İktisat Vekili Mahmut Esat Bozkurt, millî bankacılık sisteminin kurulmadığı sürece yabancı sermayenin baskısı altında ülkenin ezileceğine inanmaktadır. Kurulacak millî bankaların Türkiye'nin "iktisadî siperleri" olacağını belirterek bu bankaların Türkiye'nin inşasında alacağı rolün önemini vurgulamıştır (*İBB İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat - 4 Mart 1923* 2001: 53-60). Yeni ekonominin gelişmesi için alınması gerekli tedbirler bağlamında kredi müesseselerine

³ Belirtmek gerekir ki, 1930 yılında toplanan Sanayi Kongresi'nde hâlâ sanayiciler karşılaştıkları kredi sorununa işaret etmektedirler. Bkz. Kılınçkaya (2003: 502 vd.)

de değinen Mahmut Esat Bey “memleketimizin servet-i tabiyesi, sabitesi ve say’ı itibarıyla çok zengin” olduğunu ancak bütün bunlardan lazım olduğu gibi faydalanmak için bir an evvel “asrî iktisadın en mühim amili olan ziraî, ticarî, sınaî kredi kurumlarımızın” oluşturulması gereğine dikkat çekerek, Vekâletin Köy Bankaları Yasası’nı meclise tevdi ettiğini, ziraat ve sanayi bankalarının da bütçeye eklendiğini vurgulayarak “Teşebbüs-ü şahsî ile vücuda getirilecek kredi kuruluşlarına kolaylıklar gösterileceğini” açıklamaktadır (İnan 1989: 78).

2.3. Ekonomik Sebepler

Millî tüccar ve iş adamının ortaya çıkması öncelikle millî bankacılığın kurulmasına bağlıdır. Cumhuriyet hükümetleri savaş sonrası yanmış yakılmış şehirlerin inşası, yeni bir başkentin kurulması ve demiryolları yapılması gibi büyük kaynaklar gerektiren girişimleri dış ve iç istikraz olanakların kapalı olduğu bir dönemde gerçekleştirmek durumunda kalmışlardır.

Öte yandan Türkiye, I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele sonrasında, o zamana kadar hiçbir ülkenin karşılaşmadığı ölçüde bir nüfus değişimi sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Bu büyük nüfus yer değiştirmesi sonucu sermaye, ticaret ve iş çevrelerine hâkim Rum ve Ermeni nüfusunu büyük ölçüde kaybetmiştir. Ülke ekonomisinin sürdürülebilirliğini sağlamak açısından bunların yerini alabilecek Türk ticaret ve iş adamlarının yetiştirilmesi gerekmektedir. Bu ise her şeyden önce bir iktisadî öze dair yapısal ve biçimsel değişimini sağlayabilecek alt yapının kurulmasına bağlı idi. Yeni bir kredi ve banka sisteminin oluşumunu bu mantıkta görmek gerekti.

Bu dönemde Anadolu’da kurulan yerel bankaların daha çok demiryolu güzergâhı üzerinde toplandığı görülür. 19. yüzyılın sonundan itibaren Anadolu’da Berlin Bağdat demiryolu öncülüğünde demiryollarının yapılmasıyla buralardaki tarımsal üretim potansiyeli iç ve dış pazarlara ulaşma imkânını yakaladı. Bunun bir sonucu olarak demiryoluna bütünleşen bölgelerde bulunan toprak sahipleri ve tüccarların ellerinde bir sermaye birikimi oluştu. 1913’ten 1922 sonuna kadar devam eden savaş, 1939-1945 arasında her an savaşa hazır olma kaygısı bu birikimi hızlandıran önemli bir etki yarattı. Zira II. Dünya Savaşı ile beraber neredeyse şehirli nüfusu beslemekle eşdeğer büyüklükte bir orduyu besleme zorunluluğu ortaya çıkınca hububat pazarı oldukça büyüyecekti. Anadolu’dan, başta İstanbul olmak üzere şehirlere hububat sevki, savaş yıllarının en kârlı faaliyeti olarak ortaya çıktı. I. Dünya Savaşı yıllarında buğday fiyatlarında 15 kata varan (kıyyesi 0.97 kuruştan 15,0 kuruşa) oranlarda artış ve Osmanlı Devleti’nin müttefiki Almanya’nın İstanbul’da bir şirket kurarak piyasada bulabildiği her çeşit malı almaları (Eldem 1975: 378-79) üreticinin yüzünü güldürdü. Buğday nakli için kendisine vagon tahsisi edilen tüccar İstanbul’a getirdiği gıda maddelerini spekülâtif kârlarla pazarlama imkânı buldu. Benzer bir birikim piyasa için üretim yapan

ziraî sınıflardan zengin çiftçiler arasında da görüldü (Boratav 2012: 29). Bu durumun bir sonucu olarak, başta Konya, Niğde, Kayseri, Eskişehir ve çevreleri olmak üzere, hububat yetiştiren bölgelerde tüccar ve büyük toprak sahibi elinde önceki dönemlerle kıyaslanamayacak bir servet oluşmasıdır.⁴

Yerel bankaların ortaya çıkış nedenlerinden biri de Anadolu'da tüccarlar arasında baş gösteren kredi talebidir. Uzun süren savaşların yarattığı iktisadî açıdan güvensizlik ve alt üst oluşlar büyük ölçüde vadeli alışverişi ortadan kaldırmış ve peşin para ile ticaret yapma koşulunu getirmiştir. Savaş sonrasında izlenen millî politikalar dolayısıyla sistem içinde karşılanamayan bir kredi talebi ortaya çıkmıştır.

1926 yılında hem ulusal hem de yabancı bankaların plasmanında önemli bir daralma ortaya çıkmış ve bu bunalımın etkisiyle kredi talebini mevcut banka yapısıyla karşılanması zorlaşınca hızla birçok yerel banka kurulmuştur. Öyle ki, 1920-1925 yılları arasında kurulan yerel banka sayısı 5 iken, 1926-1929 döneminde kurulan yerel banka sayısı 22'dir. Bunlar genelde kısa vadeli ticaret kredisi veren anonim şirket olarak kurulmuşlardır (Silier 1975: 502). Zira 1926 yılında emtia fiyatlarının düşmesi üretici ve tacirlerin büyük zarar görmelerinin yolunu açmış ve bu durum karşısında bu bölgelere mal satan ithalatçı firmalar da etkilenmiş, zarardan kaynaklanan ödenemeyen krediler bankaların kredi vermelerinde daha ihtiyatlı davranmalarına neden olmuştur (Keyder 1982: 158). Kredi piyasasında baş gösteren daralmanın bir sonucu olarak dış ve iç kaynaklar özellikle ihraç mevsimi kabaran para talebini karşılamakta yetersiz kalmaları ve Türk malî kurumlarının kısa vadeli borçlarını geri istemesi yerel bankaların kurulması konusunda uygun iklimin oluşmasını sağladı.

2.4. Modern Türk Yerel Bankacılığında Osmanlı Birikimi

Payitaht İstanbul'da *Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası*⁵ ile başlayan Türk millî bankasını kurma çabaları kısa sürede İttihad ve Terakki yönetiminin destek, teşvik ve yol göstericiliği ile taşraya da sirayet etmiş ve savaş ekonomisinin yarattığı uygun ortamın etkileriyle özellikle Batı ve Orta Anadolu'da *Millî Yerel Bankaların* ve *Köy İktisat Bankalarının* kurulması gerçekleşmiştir. Bu örneklerde, 'merkez'deki bankaların savaş koşulları dolayısıyla yüksek kârlar elde etmeleri ve sermayelerini kısa sürede ve hızla artırmaları, hissedarlarına % 40'a varan temettüler dağıtmaları, bu sürecin dışında kalan diğer 'çevre'deki yerel tüccar ve eşrafı da banka kurmaya sevk eden önemli gelişmeler oldular.

Öte yandan, çevrenin iktisaden üretici sınıfları marifetiyle nüfus refahının sağlanması esas idi, merkezî siyasî iktidarında İttihatçı espri de buna dayanıyordu,

⁴ Bu çerçevede özellikle Konya merkezli gelişmeler için Atalay (2011).

⁵ Bankanın kuruluşu hakkında bkz. Oktar – Varlı (2009: 1-20).

kurulmalarına ön ayak olduğu bu gibi banka ve şirketler aracılığı ile Anadolu'daki etkin sermaye sahibi ve müteşebbis sınıftan oluşan geniş bir kitleyi çıkarlarıyla kendisine bağlamayı başarmış ve onlarla aralarında organik bir bağ oluşturarak kendisine siyasî bir zemin elde etmiş bulunuyordu. Benzer bir uygulayıcı bakışın ve yaklaşımın 1920'li yıllardaki tek parti dönemi CHP'si için de geçerli olduğu söylenebilir.

Aşağıda ele alınacak yerel bankalar imparatorluğun son yıllarında kurulan anonim şirketler olmalarına rağmen esas olarak Cumhuriyet döneminde de gerçek anlamında işlemişlerdir. Hatta emperyal devrin banka olgusunda bir başlangıcı temsil ettiği, esas olarak Cumhuriyet devrinde hukukî siyasî zeminin hazırlanan şartlarında girişimcilerin faaliyeti ile kuruluş yoluna girmişlerdir denilebilir.

2.4.1. Konya İktisadî Millî Bankası

1911 yılında **Şirket-i İktisadiyye-yi Milliye** adlı anonim şirketin Kurtuluş Savaşı sırasında **Konya İktisad-ı Millî Bankası** adını almasıyla kurulmuştur (Ökçün 1975: 420). İdare meclisi içerisinde Konya mebusu Kazım Hüsnü ve Aksaray mebusu Kâzım Bey de vardır (Tahsin-Sak 1930: 303). Banka 1924 yılından itibaren (BCA 030.18.1.1/11.52.16) esas mukavelenâmesinin bazı maddelerini değiştirmeye başlamış ve bu durum 1930 yılı içerisinde (BCA 030.18.1.2/8.1.2 ; BCA 030.18.1.2 /16.82.6) iki defa olmak üzere ve 1937 yılında da devam etmiştir (BCA 030.18.1.2/78.79.2). Faaliyetlerine 1934-1937 yılları arasında ara verdiği görülen (Ökçün 1975: 420) bankanın adı 1955 sonlarına doğru teminat mektupları verecek bankalar listesinden çıkarılmış (BCA 030.18.1.2/141.101.16) 19 Mart 1957 tarihli hissedarlar genel kurulunda bankanın fesih ve tasfiyesine karar verilmiştir (Ökçün 1975: 420)

2.4.2. Kayseri Millî İktisat Bankası

Kürküzâde Ömer Efendi ve arkadaşları tarafından 1916 Temmuzunda kurulan **Kayseri Millî İktisat Anonim Şirketi'nin**⁶ Ocak 1933 tarihli genel kurul kararıyla isim değiştirilerek **Kayseri Millî İktisat Bankası** adını almasıyla kurulmuştur. Kurucuları arasında İttihatçıların ağır bastığı ifade edilmektedir (Ökçün 1975: 426) "*Her türlü malî ve ticarî faaliyette bulunmak, köylü ve tüccara tahil, yün, kirt gibi mal karşılığı avans vermek, bu malların alım satımına, taşınmasına aracılık etmek*" amacıyla kurulduğunu ilân eden bankanın aynı zamanda arazi sulama ve bataklık kurutma gibi bayındırlık işleri, omnibüs, tramvay işletme, maden araştırma ve çıkarma, imalathâne, çiftçi için tarım makineleri getirme, yararlı göreceği işlere müteahhit ya da mültezim sıfatıyla katılma (Toprak 1982: 157) gibi bir çok geniş bir yelpazede faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır. 1929 yılında Banka'nın İdare Meclisi tarafından alınan "nakd-i hâzırı ile İş Bankası'na

⁶ Şirketin kuruluşuna ruhsat verilmesi hakkında bkz. BOA BEO 4420/331443, 24.Ş.1334.

devri" önerisi hissedarlar genel kurulunca benimsenmemiştir. 1936 Mart ayında Bakanlar Kurulu kararı ile ana sözleşmesinde değişiklik yapan (BCA 030.18.1.2/62.18.19) Banka aynı yıl yürürlüğe giren 2299 sayılı Bankalar Kanunu'na uyum sağlayamayacağı gerekçesiyle hissedarları tarafından fesh edilmiştir.

2.4.3. Karaman Millî Bankası

18 Nisan 1915 tarihinde merkezi Karaman olmak üzere "akçe ikraz etmek, muamelât-ı maliye ve ticariye ve smaiye ile iştiğal eylemek üzere 20 sene müddet ve 20.000 Osmanlı lirası sermaye" (BOA MV 238/20, 4.Ra.1333) ile Kadı Beyzâde Mehmet Efendi öncülüğünde bölgedeki kantariye, manifatura, zahire ve kösele tüccarları tarafından kurulmuştur.

Kuruluşunun üçüncü yılında sermaye artırımına giden Karaman Millî Bankası 1930'larda kuraklık ve iktisadi buhranın etkileri ve idare meclisi üyeleri ve yakınlarına ödeme güçleri üstünde kredi verme gibi yanlış politikalarla sarsılmış, 1936'da yürürlüğe giren Bankalar Kanunu'na uyma sorunları nedeniyle bankacılık faaliyetini sonlandırmıştır (Ökçün 1975: 424).

2.4.4. Kayseri Çiftçiler Bankası

1916 yılında Kayseri mutasarrıfı Zekai Beyin gayretleriyle köylülerden toplanan buğday, arpa ve çavdarların karşılığı olarak kurulmaya çalışılan **Köy İktisat Bankası** girişiminin bir sonucudur. Merkezi Kayseri'de olmak üzere, "bi'lumum umur-ı maliye ve muamelât-ı ticariye ile iştiğal etmek, zürra'a ikrazatta bulunmak, zürra ye'dindeki yün ve kitre gibi mevâd ve köylülerin mahsulâtının alım satımını yapmak ve nakline vasita olmak üzere 50.000 lira sermaye ve 50 sene müddetle kurulmasına Meclis-i Vükela tarafından ruhsat verilmiştir" (BOA MV 254/29, 20.R.1338). Kurucuları İmamzâde Mehmet, Uşşakîzâde Osman Zeki, Mehdizâde Mazhar Beyler ile Gözübüyükzâde Sabit ve Bahçeçizâde Hacı Mehmet Efendiler'dir (BOA İ.DUİT 123/24, 25.R.1338). Kurucularının tamamı İttihad ve Terakki mensubudur ve kuruculardan Sabit Efendi I. TBMM'de Kayseri mebusu olarak bulunmuştur (Ökçün 1975: 427-28, Toprak 1982: 157). Ne var ki bankanın Millî Mücadele sonrasında aktif hâle getirilemediği görülmektedir.

2.4.5. Eskişehir Çiftçi Bankası

26 Ekim 1918 tarihinde merkezi Eskişehir olmak üzere "akçe ikraz, istikraz ve her nev'i teşebbüsât-ı maliye ve ticariye ve smaiyenin münferiden veya bi'l-müşareke icrası" amacıyla 51 sene süre ve 100.000 lira sermaye ile tüccardan Zeytunzâde Hasan Tahsin Efendi ve arkadaşları tarafından kurulmuştur (BOA MV 249/213, 20.M.1337). Şirketin diğer kurucuları; tüccardan Çakılzâde Osman Nuri, tüccardan Tertibcizâde Ahmet, Yaverviran karyesi eşrafından Abdülkerim Efendi, alât-ı ticariye tüccarı Hacı Ekremzâde Hacı Veliyullah, Şerefiye karyesi eşrafından Hacı Mennan oğlu Hacı

Ahmet, Mahmure karyesi eşrafından Hacı Nur Mehmet, Teşvikiyât-ı İktisadiye şirketi müdürü Ömer Efendi, tüccardan Hüseyin beyzâde Veli, tüccardan Hacı Nebi, Tüccardan Hacı Selim, Tüccardan Tevnikçizâde Arif, alât-ı ziraiye tüccarı Şehabettin, Tüccardan Hacı Çakırzade mahdumu Süleyman, İhsaniye Karyesi eşrafından Çakır Hasan, Osmaniyeye karyesi eşrafından Şahmerdan, tüccardan Doktorzâde Mehmet Kazım, Şirket-i İttihadiye müdürü Hacı Emin, tüccardan Maksutzâde Hacı Mustafa, Yaverviran karyesi eşrafından Ömer Latifi, tüccardan halıcı Bekir, alât-ı ziraiye tüccarı Hacı Mehmet, Dava vekili Hacı Emirzâde Takiyüddin, tüccardan Sefilzâde damadı Ali, manifatura tüccarından Hacı Bekir Efendiler'dir (BOA İ.DUİT 122/42, 22.M.1337).

Mütareke döneminde Hürriyet ve İtilaf yönetimi tarafından Eskişehir mutasarrıflığına getirilen Sami Bey, Eskişehir Çiftçi Bankası'nın İttihad ve Terakki bankası olduğu, dolayısıyla kasada Cemiyetin mevduatının olduğu düşüncesiyle bankanın kayıt ve defterlerini İstanbul'a göndererek incelemek istemiş, ancak Banka yönetimi buna direnmiştir. Banka üzerindeki baskıların Hilmi Bey'in mutasarrıflığı döneminde de sürmüş olsa da 4 Ekim 1919 da mutasarrıfın öldürülmesiyle⁷ olayların yatıştığı görülmektedir (Doğru 1990: 270). Cumhuriyet döneminde bankanın kötü yönetilmesinin ve kuruluş amacından ayrılarak küçük çiftçi yerine tüccar ve büyük toprak sahiplerine verilen krediler ve teminat mektupları geri dönmeyince Banka zor günler yaşamıştır.

1926 yılında bankanın köylülere borç para vermediği, yönetimde suiistimaller bulunduğu, 50.000 lira yolsuzluk yapıldığı, emval-i metrukenin banka parasıyla satın alınarak yöneticilerin kişisel çıkarlar sağladıkları olağanüstü hissedarlar genel kurulunda dile getirilmiştir (Doğru 1990: 275 vd.).

2.4.6. Akşehir Bankası

Kasım 1917'de merkezi Akşehir'de olmak üzere Kurrazâde Hacı Bekir Efendi ve arkadaşları tarafından "her çeşit muamele-i sarrafiye ve ticariye de bulunmak ve banka muamelatıyla iştigal etmek üzere" kurulan **Akşehir Osmanlı İktisat Anonim Şirketi**'nin (BOA ŞD 1255/6, 11.S.1336) 3/8/1924 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla (BCA 030.18.1.1/10.38.17) **Akşehir Bankası** olarak değiştirilmesi ile kurulmuştur. Bankanın kuruluş amacı ve faaliyet alanları "*her nevi teminat ve tahvilat ve emtia-ı ticariye ve emvali menkule merhunatıyla ve hiliyat mukabilinde ve kefil-i şahsi ile avans ve ikrazatta bulunmak ve itibar-ı mali açmak ve her nevi çek ve kambiyo ve iskonto muamelesi içre ve bilumum banka muamelatıyla iştigal etmek ve Türkiye dâhilinde ve icap eden mahallerde komisyon muamelati yapmak ve memalik_i ecnebiyede ticaret emtiasını seokle satmak, esham ve tahvilat alıp satmak ve komisyon şubelerine seok edilecek emtiaya mukabil sahiplerine avans ita etmek ve bankaya*

⁷ Mutasarrıf Hilmi Beyin öldürülmesi ile ilgili olarak bkz Köylü (2010: 425-455).

muktezi emvali gayri menkule'ye temellük edebilmek" olarak açıklanmaktadır (*Akşehir Bankası Nizamnâmesi* 1935: 1).

Merkezi Akşehir olan ve 50 sene müddetle kurulan bankanın kurucuları, Kurrazâde Hacı Mehmet Efendi, Kurrazâde Hacı Bekir Efendi ve Akağazâde Abdullah Efendi olup, bu kişiler afyon, buğday, arpa, yapağı ve manifatura tacirleridir. Bankanın sermayesi beheri on lira kıymetinde 100.000 hisseye münkasım 1.000.000 lira olup nama muharrer ve Türklere münhasırdır (*Akşehir Bankası Nizamnâmesi* 1935: 2).

Akşehir Bankası, Mayıs 1932 tarihinde belediye ile yaptığı sözleşme ile Akşehir'in içme suyu tesisini yapmayı, iki yıl sonra yapılan bir başka sözleşme ile de Akşehir'de elektrik üretime tesisatı yaptırma imtiyazını üzerine almıştır (Ökçün 1975: 429). 1930 ve 1953 yıllarında ana sözleşmesinde bir takım değişiklikler yapan bankanın (BCA 030.18.1.2/12.47.14; 030.18.1.2/126.63.6) hissedarları arasına 1930'lu yıllarda Konya Evkaf İdaresi ve Adapazarı Türk Ticaret Bankası da katılmıştır. Kısa sürede hisselerinin yarısına sahip olan Adapazarı Türk Ticaret Bankası, Akşehir Bankası'nın idaresini ele geçirmişse de 1966 yılında yapılan hissedarlar genel kurulu kararıyla tasfiye edilmiştir.

2.4.7. Millî Aydın Bankası

I. Dünya Savaşı'ndan hemen önce 50.000 lira sermaye ve 50 seneliğine kurulmasına Meclis-i Vükela tarafından izin verilen (Ökçün 1975: 430) Banka, Aydın incir üreticilerine ikrazatta bulunmak amacını gütmektedir (Tahsin-Sak 1930: 2777). 21 Şubat 1914 tarihli geçici bir yasa ile bankaya Ziraat Bankası ortak edilmiş ve pay senetlerinin yarısı bu banka tarafından satın alınmıştır. Ancak 1918 yılında **Aydın Kooperatif İncir Müstahsilleri Anonim Şirketi**, Ziraat Bankası'nın paylarını satın almış (Toprak 1982: 160) ve tamamen yerel bir nitelik kazanmıştır.

Kurucuları başta incir olmak üzere pamuk ve zeytin üreticileri, tacirler, komisyoncular olup çoğu İttihad ve Terakki mensubu (Ökçün 1975: 422-423) olan Kazım Nuri Bey, Topçuoğlu Nazmi Bey, Necip Bey, Hacı Ömer Efendizâde İzzet Bey, Hacı Yahyazâde Hafız Ahmet Efendi, Karagözzâde Şükrü Bey, Osmanzâde Rüştü Bey, Kuşadalı Hacı Mahmutzâde Hasan Bey, Balcızâde Hamit ve Hacı Beyler, Peştemalcızâde Şeyh Aziz Efendi, Peştemalcızâde Hüdayi Efendi, Dava vekili Osman Hamdi Efendi, Kulaksızâde Mehmet Efendi, İdris Efendi ve bölgede mukim çiftçilerdir (BOA BEO 4265/319853, 9.R.1332, Toprak 1982: 159; Ökçün 1975: 421-23)

1942 yılındaki yenilenmiş ana sözleşmesine göre sermayesi 100.000 liraya çıkarıldığı anlaşılan bankanın hisse senetleri "nâma muharrer ve münhasıran Türk tebaasına satılmak üzere tanzim olunduğu" kayıt altına alınmıştır (*Millî Aydın Bankası Türk Anonim Şirketi Esas Mukavelenâmesi* 1942: 6). 1933 yılında esas mukavelenâmesinde değişikliklere başlanan Millî Aydın Bankası, 22/11/1934 tarihinde 5. maddesine "emvali gayrimenkule mubayaa etmek" fırcasını eklemiştir (BCA 030.18.1.2/ 49.79.12). 1947'de

teminat mektupları toplamı sermayesinin % 75'ine çıkarılmış olan Banka sonraki dönemlerde Tarışbank adını alacaktır (BCA 030.18.1.2/ 114.63.6).

2.4.8. Manisa Bağcılar Bankası

Manisa Bağcılar Bankası, Millî İktisat politikalarının zirvede olduğu 1917 yılında üzüm ticaretiyle uğraşan gayri Müslim ve yabancı tüccarın bir araya gelerek sendikalaşmaları ve üzüm fiyatlarını düşük tutma girişimlerine bir tepki olarak kurulmuştur. Merkezi Manisa olmak üzere “mahsulat-ı ziraiyeden bilhassa üzüm ticaretiyle bağların ıslahına ait muamelatı icra ve bağcılara akçe ikraz etmek” üzere 150.000 lira sermaye ve 50 sene müddetle (BOA DUİT 121/14, 22.Za.1335) kurulan banka, aralarına milletvekillerinin de bulunduğu çoğu İttihad ve Terakki mensubu tüccar, bağcı, arazi ve çiftlik sahibi tarafından kurulmuştur (BOA DUİT 121/14, 22.Za.1335).⁸ kurumsallaşmasıyla sonuçlanacak asıl faaliyetlerine Cumhuriyet döneminde başlayabilmiştir (Bilgi 2013: 119 vd.) Bankanın sermayesi nâma muharrer ve hamillerinin Türk (önceleri “Osmanlı”) olacağı kayıt altına alınmıştır (*Manisa Bağcılar Bankası Nizamnâme-i Dâhilîsi* 1938: 7). 1953 yılında İzmir, Salihli, Turgutlu, 1954'te Alaşehir ve 1955'te de Demirci'de şube açılmasına Bakanlar Kurulu'nca izin verilmiş, 1954 yılında ana sözleşmesinde değiştirilmesi ve sermayesinin 2.000.000 liraya çıkarılması kararlaştırılmış (BCA 030.18.1.2/137.97.13) olan banka, sonraki dönemlerde **Türkiye Bağcılar Bankası** adını almış ve 1984 yılında tasfiye edilmiştir.

2.4.9. Adapazarı İslâm Ticaret Bankası

3 Nisan 1919 tarihli Meclis-i Vükela kararı ile (BOA MV 250/92, 01.B.1337) kurulmasına izin verilen Adapazarı İslâm Ticaret Bankası'nın kurucusu Belediye başkanı olan Bosnavî Hacı Âdem Beyzâde İbrahim Efendi ve Seyyit Ahmet Nazmi Efendi öncülüğünde bir araya gelen tüccar, komisyoncu ve emlak sahipleridir.⁹ Anlatıya göre bankanın kurulmasında sebep önemlidir: Osmanlı Bankası'nın Adapazarı şubesinin Müslüman Türk tüccara kredi açmadan önce Hristiyan bir kefilî şart koşmasına, aşığılayıcı bu bakış ve yaklaşıma gösterilen tepkinin bankanın kurulmasında etkisi vardır.¹⁰

5 Nisan 1919 tarihinde teşkiline ruhsat alan (BOA DUİT 123/2, 03.B.1337) bankanın adı **Adapazarı İslâm Ticaret Bankası** iken 1928 yılından itibaren adını **Adapazarı Türk**

⁸ *Manisa Bağcılar Bankası Nizamnâme-i Dâhilîsi* (1938: 3-4). Ayrıca kurucuların yayımlanmış bir başka listesi için bkz. Bilgi (2013: 113-114)

⁹ Diğer isimler için bkz. Ökçün (1975: 436).

¹⁰ Bu etkinin bağlamca ilgisini kuran Hüseyin Avni Şenda'nın *Yarı Müstemleke Oluş Tarihi 1908 İşçi Hareketleri* (İstanbul: Gözlem Yay., 240)'tan aktaran Toprak (1982: 163).

Ticaret Bankası olarak değiştirmiştir. Sermayesi beheri 5 TL kıymetinde nâma muharrer ve Türk tebaasına münhasır olmak üzere 200.000 adet hisseden müteşekkil ve 1.000.000 TL'dir (Tahsin-Sak 1930: 258).

1934 yılının sonlarına doğru mevduat sahiplerinin paralarını çekmelerinden dolayı sıkıntılı bir vaziyete düşen bankada, millî bankaların müdürlerince bir inceleme başlatılmış ve yapılan inceleme sonucunda, bankanın içinde bulunduğu durumun suiniyetten veya usulsüz işlemlerden kaynaklanmadığı tespit edilmiş, memleketin iktisadî hayatında yer tutmuş Adapazarı Türk Ticaret Bankası'nın kuvvetli bir yardımla kurtarılması faydalı ve lüzumlu görülerek bankanın tezyid edilecek sermayesine diğer millî bankalarla beraber hazinenin de iştiraki kararlaştırılmıştır (BCA 030.18.1.2/48.62.007; 030.18.1.2/49.74.17).¹¹ Bu uygulama Türk bankacılık tarihinde ilk banka kurtarma uygulaması olarak değerlendirilebilir. Bu gelişmeler sonrasında 11.12.1935 tarihi itibarıyla yatırılmış sermayesi 2.200.000 lira olan bankanın vereceği teminat mektupları sermayesinin %75'ine çıkarılmıştır (030.18.1.2/60.94.4); 1937 yılından itibaren "Türk Ticaret Bankası" adıyla ve ulusal bir nitelikte faaliyetini yürütürken ederken 1997 yılında tasfiye edilmiştir.

2.4.10. Konya Türk Ticaret Bankası

Merkezi Konya'da olarak her bilimum banka muamelatıyla iştigal etmek üzere 500.000 lira sermaye ve 50 sene müddet ile **Türk Ticaret Bankası** nâmı altında Hacı Musazâde Hacı Nafiz Efendi¹², Nuri Efendizâde Rifat Efendi, Tahralzâde Ali Efendi, Ali Dedezâde Süleyman Efendi, Eğinlizade Mehmet Efendi, Yüzbaşızâde Hacı Halil Efendi, Ali Efendizâde Lütfi Sabri Bey, İbrahim Hüsnüzâde Ahmet Hazni Efendi tarafından kurulmasına" Şurayı Devlet ve Meclis-i Vükela tarafından izin verilmiş ve dâhili nizamnamesinde yapılan değişiklikler yürürlüğe sokulmuş (BOA MV 252/63, 09.Z.1338) ve üç gün sonrada şirketin kuruluşuna ilişkin irade-i seniye çıkarılmıştır (BOA İDUİT 124/27, 12.Z.1338).

Konya Türk Ticaret Bankası'nın kurulması hakkında ayrıca Ankara hükümetinin Eylül 1920 yılında aldığı Bakanlar Kurulu kararı da vardır (BCA 030.18.1.1/1.12.17). Bu yönüyle yani İstanbul ve Ankara hükümetlerinin ikisinden de izin alan tek bankadır. 1930'lu yıllarda malî açıdan sarsıntı geçiren banka (Ökçün 1975: 420) 1943 yılında faaliyetlerini sonlandırmıştır¹³.

¹¹ Tezyid olunan 1.000.000 liralık sermayenin 250.000 liralık kısmına Hazine adına iştirak etmeye Maliye Vekili yetkili kılınmıştır. Bkz. *Resmî Gazete* 26/12/1934, Sayı: 2890.

¹² Ökçün (1975: 436) Banka kurucularını sıralarken "Hacı Musa Hacı Hafız Efendi" olarak bahsetmektedir ki burada bir yazım veya okuma hatası olmalıdır.

¹³ Ayrıca bkz. Akgüç (1975: 27).

İmparatorluk döneminde anonim şirket olarak kurulan bu bankanın başta elektrik üretimi gibi kârlılık arz eden alanlarda imtiyaz elde etmeleri, yüksek kâr peşinde koşan Anadolu'nun muhtelif yerlerinde bulunan sermayeyi de harekete geçirmiş ve benzeri örgütlenme yoluna gitmelerine yol vermiştir.

3. Cumhuriyet Döneminde Kurulan Yerel Bankalar

Cumhuriyet'in kuruluşunun ilk yıllarında ulusal bankalar arasında Ziraat Bankası'nın, yabancı sermayeli bankalar arasında da Osmanlı ve Selânik Bankaları'nın öne çıktığı bir yapı söz konusudur. Yabancı bankalardan döneme ilişkin veri sağlanabilen yalnızca bu iki bankanın nominal sermayelerinin ulusal bankaların toplam sermayelerini aştığı, verdikleri kredinin ulusal banka kredilerinin 4 katı, mevduatının da 7 katı düzeyde olduğu (Tecer 2006: 101) dikkate alınır. Son on yılda bankacılık alanında atılan adımların hala istenen seviyede olmadığı görülür. Belki de bu nedenle Milli İktisat politikasının devlet desteği ile millî burjuvazi yetiştirilmesini kalkınmanın temel mekanizması olarak gören anlayışı 1923 sonrası iktisat politikalarının atmosferine damgasını vurmuştur (Boratav 2012: 28).

3.1. Adapazarı Emniyet Bankası

1919 yılında komandit şirket olarak kurulan **Adapazarı Emniyet Bankası** 1 Ağustos 1928 tarihinden itibaren anonim şirkete dönüşmüştür. "Bilumum banka muamelatıyla iş bu muamelatın istilzam ettiği diğer muamelatı ticareyeyi ifa etmek" maksadıyla merkezi Adapazarı olmak üzere 25 sene müddet ve beheri 10 TL kıymetinde 20.000 hisseye münkasım 200.000 TL sermaye ile teşkiline başlanan (BCA 030.18.1.1/28.27.8) bankanın kurucuları Tüccar Arapzâde Sait, Şakir Hamza, Kâzım Hamza Beyler (Tahsin-Sak 1930: 267)¹⁴ öncülüğünde Adapazarı ve çevresinde mukim tüccar, fabrikatör, manifaturacı ve doktorlardır.

Banka, Mart 1929 tarihli genel kurul kararıyla sermaye artırımına gitmiş ve sermayesini 400.000 liraya çıkarmıştır. 1954 yılına gelindiğinde sermayesi 600.000 lira olan Banka 1971 yılında tasfiye olmuştur (Akgüç 1975: 27).

3.2. Bor Zürra ve Tüccar Bankası

6 Kasım 1921 tarihinde merkezi Bor olmak üzere Niğde milletvekili Halit Hüsnü Bey öncülüğünde kurulmuştur. "*Erbab-ı ticaret ve zanaata, ehven şeraitle kısa vadeli ikrazatta bulunmak, alat ve edevatı ziraiye ile terakkiyatı sanaiyeye hadim teşebbüsata girişmek, avans*

¹⁴ Ancak bu tarihte çok büyük bir çoğunluğu tüccar olan 50 kişilik bir heyette Bankanın kurucusu olma niteliğini kazanmışlardır. Bkz. Ökçün (1975: 438).

yapmak, kambiyo, muamelatı saireyi ticariye ve sınaîye ile bilumum banka muamelatı ifa eylemek” (BCA 030.18.1.1/5.33.4), yöredeki sulardan ya kendi hesabına ya da diğer bir şirketle ortaklaşa elektrik üretmek, örnek çiftlikler meydana getirmek (Sarısrı 2009: 203) gibi amaçları olan bankanın kuruluş sermayesi 50.000 TL’dir. Banka’nın kurucularından Niğde milletvekili Halit Bey 1925 yılında bankaya yardım temin etmek amacıyla TBMM’de bir takım girişimlerde bulunduğu görülmektedir (BCA 030.10.0.0/ 7.42.22). Bor Zürra ve Tüccar Bankası 1960 yılında faaliyetlerini durdurmasının ardından 1965 yılında da tasfiye edilmiştir (Sarısrı 2009: 204).

3.3. Eskişehir Bankası

22/ 5/ 1927 tarihli ve 5216 sayılı kararname ile kurulmasına izin verilen banka, 21 Temmuz 1927 tarihinde Eskişehir milletvekili, büyük toprak sahibi ve tüccar Emin (Sazak) Bey öncülüğünde Eskişehir ve Mihaliççık tüccarları tarafından kurulmuştur. Bütün “Banka muamelatı, teşebbüsat-ı ziraiye, sınaîye ve madeniye ve bunlara ait işlerle iştigal etmek” maksadıyla merkezi Eskişehir olan (BCA 030.18.1.1/24.32.19) bankanın kuruluş sermayesi 500.000 TL’dir. Bu sermaye yapısı diğer bankalarla kıyaslandığında oldukça büyük ve güçlü olduğu söylenebilir. Bankaya Eskişehir özel idaresi ve Eskişehir Belediyesi de ortaktır. Banka 1935 yılından itibaren esas mukavelenamesinde bir takım değişiklikler yapmaya başlamış ve bu bağlamda sermayeye dair 7.madde değiştirilerek sermaye artırımına gidilmiştir (BCA 030.18.1.2/11.2.55).

Eskişehir Bankası 1955’te Kütahya, Polatlı ve İnegöl’de, 1956 yılında da Tavşanlı, Emirdağ ve Bozüyük’te şubeler açarak yerel, kent bankası kimliğinden kurtulma yolunda önemli adımlar atmış, 1964 sonunda da verebileceği teminat mektupları sermaye ve ihtiyaç akçeleri toplamının %75’ine çıkarılmıştır. Banka, 1999’da Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu’na ve 2001’de de Etibank A.Ş’ne devredilmiştir.

3.4. Akhisar Tütüncüler Bankası

Eylül 1924 tarihinde merkezi Akhisar’da olmak üzere Saruhan milletvekilleri Reşat Bey, Pehlivanzâde Hacı Edhem Bey, Menemenlizâde Ali Kemal Bey ve sabık Şer’iyye Vekili Müftüzâde Mustafa Fevzi Bey, İzmir mebusları Adliye Vekili Mahmut Esat Bey, sabık Sıhhiye Vekili Tevfik Rüştü Bey ve Rahmi Bey, Osmanzâde Hilmi Bey, Maarif Vekili Saraçoğlu Şükrü Bey, sâbık İmar Vekili ve İş Bankası Genel müdürü Mahmut Celal Bey, sâbık Adliye Vekili Mustafa Necati, Ankara milletvekili Çayırhoğlu Hilmi Bey, Çankırı milletvekili ve Maliye Bakanı Mustafa Abdulhâlik Bey, Hâriciye Vekili ve Menteşe milletvekili Şükrü Kaya, Aksaray mebusu Vehbi, Isparta mebusu Mükerrerem, Eskişehir mebusu Emin (Sazak), Giresun mebusu Hakkı Tarık, Konya mebusu Kâzım Hüsnü gibi bir çok siyasetçi öncülüğünde Akhisar, Manisa, Gördes, İzmir, İstanbul, Ankara, Kırkağaç ve Soma’dan yaklaşık 250 tüccar, emlak ve arazi sahipleri ile üreticiler

tarafından kurulmuştur¹⁵. Kuruluş sermayesi 500.000 TL olan bankanın 70.000 TL lik hisse senedi Maliye Bakanlığına aittir. 1927 yılında bankada en çok hisse sahibi Maliye Bakanlığı ile T.C. Ziraat Bankası'dır. 1930'larda bu durum devam etmişse de 1940 yılında sermayede ikinci büyük pay "mühendisler grubu" diye adlandırılan kişilere geçmiştir (Ökçün 1975: 444). Banka 1937'de İzmir'de, 1953'te Muğla ve Gördes'de birer şube açmak için Bakanlar Kurulu'ndan izin almıştır (BCA 030.18.1.2/82.20.12, 030.18.1.2/133.80.2). 1950'lerden sonra Bakanlık ve Ziraat Bankası'na ait hisse sayılarının azalarak hisselerin belli ellerde toplandığı görülmektedir. Kuruluş senedinde hisse senetlerinin Türk vatandaşlarına münhasır olduğu söylenen Banka, Nisan 1954 tarihinden itibaren Türkiye Tütüncüler Bankası (Doğan 2012: 408), 1980'de Tütüncüler Bankası, 1996'da Yaşarbank adını alarak ulusal bir banka kimliğine bürünmüş ve 1999'da tasfiye edilmiştir.

3.5. Niğde Çiftçi ve Tüccar Bankası

16 Haziran 1926 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla (BCA 030.18.1.1/ 19.39.6) merkezi Niğde'de olmak üzere kurulmuş ve 1 Kasım 1926 tarihinde faaliyete geçmiştir. Kurucuların büyük çoğunluğunu Niğde ve civarı tüccarlarının oluştururken Niğde milletvekilleri de kurucular arasındadır. Kuruluş sermayesi 50 bin TL olan bankanın ana sözleşmesinde hisse senetlerinin yalnız Türk uyruklarına münhasır olacağı öngörülmektedir. Banka, "ziraat, ticaret ve zanaatla uğraşan Niğde ahalisine uygun şartlarla ve kısa vadeli kredi vermek, ziraat aletlerini temin etmek, zirai ve sınai gelişimi sağlayacak girişimlerde bulunmak ve her türlü bankacılık hizmetlerinde bulunmak" amacı gütmektedir. 1928-1930 yılları arasında Niğde özel idaresi bankanın hisse senetlerini satın almıştır. 9/7/1930 ve 8/4/1938 (BCA 030.18.1.2/12.49.4; 030.18.1.2/82.18.1.2/82.29.13) tarihlerinde bankanın ana sözleşme maddelerinin bazılarının değiştirildiği görülmektedir. Banka 1936'ya kadar başarılı olarak faaliyetini sürdürmüştü de bu tarihten sonra bankanın ortakları arasında itilaf çıkması ve politik nedenlerle 1942'de fesh edilmiştir.

3.6. Afyonkarahisar Terakki-i Servet Bankası

9 Mayıs 1926 tarihli Bakanlar Kurulu kararı üzerine (BCA 030.18.1.1/19.30.11) Eylül 1926 tarihinde merkezi Afyonkarahisar olmak üzere, aralarında emlak sahibi, tüccar, öğretmen, eczacı, imalatçı, din dersi öğretmeni, müezzin gibi bölge önde gelenleri tarafından kurulan bankanın sermayesi tamamı, ödenmiş 100 bin TL dir. 1931 ve 1935 yıllarında ana sözleşmesindeki bazı maddeleri değiştirmiştir (BCA 030.18.1.2/21.43.4). 1971 yılında sermayesi 1.000.000 TL'ye çıkan banka sonraki yıllarda Hisar Bank adını

¹⁵ Kurucuların tam listesi için bkz. *Akhisar Tütüncüler Bankası Esas Mukavelenamesi*, s.4-14, *Resmi Ceride*, 29.12.1925 No: 257, 800-802.

almıştır.

3.7. Nevşehir Bankası

Bakanlar Kurulu'nun 9 Kasım 1926 tarihli olurunu (BCA 030.18.1.1/21.68.7) takiben 10 Şubat 1927 tarihinde, merkezi Nevşehir'de olmak üzere milletvekili Kadızâde Nevşehirli Ata Bey öncülüğünde Ticaret Odası ve bölge tüccarlarından oluşan 49 kişi tarafından kurulmuştur. Yerel bankalar içerisinde kurucular arasında tek kadın bulunan banka Nevşehir Bankası'dır. *"Ticaret, zanaat ve ziraat erbabına kısa vadeli borç vermek, alat ve edevat-ı ziraiye ile zirai ve sınaî gelişmeye yönelik teşebbüste bulunmak, avans yapmak alat ve edevat-ı ziraiye imal ve tamir etmek üzere imalathane açacak olan şahıs veya şirketlere borç vermek ya da şirketçe bu gibi girişimlere teşebbüs etmek elektrik tesisatı vücuda getirmek ve diğer ticari ve sınaî faaliyetlerde bulunmak"* amacıyla kurulan bankanın kuruluş sermayesi 50.000 TL'dir (Nevşehir Bankası Türk Anonim Şirketi Esas Mukavele-nâmesi 1936: 3). Ana sözleşmede ön görülen 21 yıllık süre 31 Aralık 1947 tarihinde sona erdiğinden dolayı bankanın tasfiyesine karar verilmiştir.

3.8. Kocaeli Halk Bankası

Bakanlar kurulunun 26.1.1927 tarih ve 22444 sayılı karar-nâmesiyle kurulmasına izin verilen (BCA 030.18.1.1/22.85.20) yaprak tütün, manifatura, kantariye ve un gibi mamul ürünlerin ticaretini yapan tüccarlar tarafından kurulan bankanın idare meclisi Hüseyin Bedrettin, Tütün tüccarı Mustafa Sabri, tüccardan Raci, Hacı Şefik, Hazımzâde Osman Zeki ve Nazif Bey'lerden oluşan banka 7 Mart 1927 de teşekkül olmuştur (Tahsin-Sak 1930: 280) *"Ticari senetler, esham ve emval-i menkule, tüccarî itibar mukabilinde ikraz ve istikraz ve her nevi banka muamelelatı"* amacıyla 50.000 TL sermaye ile merkezi İzmit'te olmak üzere kurulmuştur.

3.9. Denizli İktisat Bankası

Bakanlar Kurulu'nun 30/01/1927 tarihinde kurulmasına izin verdiği (BCA 030.18.1.1/22.87.7) banka Denizli ve Aydın milletvekilleri ile zahire, hububat, tuhafiyeye, iplik, urgan, halat, av derisi, un ve bunun gibi alanlarda ticaret yapan kişilerce işlemlerinin tamamlanmasından sonra 10 Nisan 1927 tarihinde ve merkezi Denizli'de olmak üzere kurulmuştur. *"Kanunen memnu olmayan tediye edilmiş sermaye ve ihtiyat akçeleri yekûmunu aşmamak şartıyla doğrudan doğruya veya iştirak tarikiyle ticarî ve iktisadî ve sınaî her türlü işleri yapmak"* (Denizli İktisat Bankası Türk Anonim Şirketi Esas Mukavele-namesi, 3) üzere kurulan bankanın kuruluş aşamasında sermayesi 100.000 TL'dir. Denizli İktisat Bankası nüfusunun üçte ikisinin dokumaçlıkla meşgul olan Denizli ve çevresinde temel ihtiyaç maddesi olan ipliğin yerinde ve bol miktarda temini için 5000 iğli bir iplik fabrikası açmıştır (BCA 030.18.1.2/72.14.16). 1931 yılından itibaren

esas mukavelenâmesinde bir takım değişiklikler yapan banka, 1937 yılında sermayesini 150.000 lira (BCA 030.18.1.2/109.61.3) 1951'de de 200.000 lira (BCA 030.18.1.2/126.70.10) artırmış ve teminat mektubu toplamı sermayesinin %75'ine çıkarılmıştır (BCA 030.18.1.2/135.33.15) Bankanın sermayesi 1955 yılında 1.000.000 TL'ye çıkmış ve tamamı ödenmiştir. Sonraki dönemde bankanın adı İktisat Bankası olarak değiştirilerek ulusal bir bankaya dönüştürülmüştür.

3.10. Akseki Ticaret Bankası

“Akça ikraz, poliçe, çek ve bilumum senedat-ı ticariye iskonto etmek, kefalet ve rehin mukabilinde veya idare meclisi kararıyla açıktan hesab-ı cari veya kredi küşat ve idare meclisi kararıyla teminatsız kefalet senedi ve kredi mektupları ita etmek, bilumum emtia-yı ticariye komisyonculuğu yapmak ve idare meclisi kararıyla her nevi emtia-yı ticariye alıp satmak ve idare meclisi kararıyla müessese ve ticarethane ve şahsiyeti ticariyelerin alım ve satımı için vukuu bulacak iştirak ve tekliflerini kabul etmek ve her nevi bankacılık muamelatı icra eylemek” amacıyla merkezi İzmir olmak üzere (BCA 030.18.1.1/24.24.19; *Akseki Ticaret Bankası Türk Anonim Şirketi Esas Mukavelenamesi*, 3-4) Aksekili 6 tüccar ve mağaza sahibi¹⁶ tarafından 29 Haziran 1927 de kurulmuştur.

Bankanın hissedarları, **Türk Gençleri Ticaret Teshilat Sandığı Kooperatif Şirketi**'ni kurarak İzmir, Aydın, Ödemiş, Nazilli, Çine, Salihli, Tire, Uşak, Akşehir, Konya, İstanbul, Söke, Antalya, Edremit, Kırkağaç, Bayındır, Akseki, Ankara ve Karaburun gibi şehir ve kasabalardaki kunduracı, manifaturacı, tuhafiyeci ve ticaret yapan kişilerin bütün muamelelerini Akseki Ticaret Bankası'na tevdi ve intikal ettirerek Kooperatif Şirket kurucularını bankanın hisse senetlerini almaya teşvik ederek geniş bir alana yayılmıştır. Kuruluş sermayesi 250.000 TL olan bankanın hisse senetleri Türk vatandaşlarına münhasırdır. 1937.1942.1950 ve son olarak 1956 yıllarında ana sözleşmesinde bazı maddelerin Bakanlar Kurulu kararıyla değiştirildiği görülen (BCA 030.18.1.2/ 78.73.13; 030.18.1.2/99.81.7; 030.18.1.2/124.91.20; 030.18.1.2/144.85.20) banka 1959 yılında faaliyetlerini sonlandırmıştır (Akgüç 1975: 32).

3.11. Bor Esnaf Bankası

Bakanlar Kurulunun 2 Mayıs 1928 tarihli onayı (BCA 030.18.1.1/28.27.9) sonrasında Niğde milletvekili Müftüzâde Halit Hüsnü Bey ve tüccardan Çolakzâde Nuh Bey'in öncülüğünde merkezi Bor olmak üzere Bor'un önde gelen tüccar ve arazi sahipleri tarafından 19 Haziran 1928'de kurulmuştur. Bankanın amacı, “erbab-ı ticaret ve zanaata ehven şeraitle kısa vadeli ikrazatta bulunmak ve muamelat-ı saire-i ticariye ve sinaiye ile

¹⁶ Kurucuların tam listesi için bkz. *Akseki Ticaret Bankası Türk Anonim Şirketi Esas Mukavelenamesi*, 4.

bilumum banka muameleatını icra eylemektir" (*Bor Esnaf Bankası Türk Anonim Şirketi Esas Mukavelenamesi*, 4) 30 sene müddete ve beheri 5 TL kıymetinde nâma muharrer 5.000 hisseye münkasim 25.000 sermayesi vardır (BCA 030.18.1.1/28.27.9) 1930'larda fahiş faiz (% 9 faiz + %15 komisyon) aldığı ihbar edilen banka (Ökçün 1975: 439) 16 Aralık 1949 tarihli genel kurul toplantısında fesih ve tasfiye edilmiştir.

3.12. İzmir Esnaf ve Ahali Bankası

8 Ocak 1928 tarihli Bakanlar Kurulu oluru sonrasında (BCA 030.18.1.1/28.27.9) İzmir Valisi Kazım Paşa önderliğinde şehirdeki tüccar, Tayyare ve Muallimler Cemiyetleri reisleri, Kasaba Demiryolları başmüfettişi Ali Rıza Bey tarafından Ocak 1928 tarihinde, merkezi İzmir'de olacak şekilde kurulmuştur. Bankanın amacı uzun bir biçimde şu biçimde kaleme alınmıştır:

"Ahalinin iktisadi seviyesini yükseltmek, ziraî, sınaî istihsal kudretini artırmak, ayrı ayrı her meslek erbâbının, tacirin, rençberin, sanatkârın, küçük esnafın, işçinin mâli itibarlarını takviye ve temin eylemek, inkişaflarına mani olan esbap ve avamili hükümsüz bırakmak, halkın mâli kudretini gene halkın temin-i saadetine tevcih eylemek ve bütün bu gayeler için, her türlü banka muameleatını ifa, san'at, ziraat, ticaret, nafia ve maden işlerine ait teşebbüsatta bulunmak ve bunları alakadar eden bütün muameleleri icra, teşebbüsleri kolaylaştırmak itibarıyla her türlü eşya ve levazımı istihsal ve imal veya sair suretlerle bunları tedarik ve alelumum inşaat deruhte eylemek ve bu hususat için şirketler tesis-gerek nam ve hesabına ve yerli ecebî müessesat ile müştereken-veyahut bilvekele mezkûr müesseseler nam ve hesabına deruhte ve icra etmekten ibarettir" (*İzmir Esnaf ve Ahali Bankası Türk Anonim Şirketi Esas Mukavelenâmesi*, 4).

Elli sene müddetle kurulan bankanın kuruluş sermayesi beheri 10 TL kıymetinde 100.000 hisseye münkasim yarısı ödenmiş 1.000.000 TL'dir. Banka bu sermaye yapısıyla yerel bankalar içerisinde en güçlü olanıdır. Banka kuruluşundan hemen sonra İzmir'in Karşıyaka semti ile sınırı olan mevkilere elektrik tesisatı yapılması imtiyazı talebinde bulunmuştur (BCA 230.0.0.0/119.14.2). Aralık 1959 tarihinde sermayesini 5.000.000 TL'ye çıkaran bankanın 11.116 hissedarı bulunmaktadır (Ökçün 1975: 451). Banka sermayesini arttırdığı tarihte ismini Ege Bank'a çevirerek ulusal bir banka niteliği kazanmıştır.¹⁷

3.13. Ermenek Ahali Bankası

3 Eylül 1927 tarihinde merkezi Ermenek'te olmak üzere kurulan Bankanın kurucuları arazi ve emlak sahibi tüccar ve bölgenin ileri gelen zenginleridir. "*Dâhile ve harice keşide*

¹⁷ Bankanın monografik tarihi için bkz. Yetkin-Serçe (2000).

olunmuş emre muharrer senedat ile bilumum senedat-ı ticariye iskonto etmek ve emtia-ı ticariye, nukud ve gayri nukud emval ve emlak ve borsalara kabul edilmiş tahvilat ve tahvilat kuponları gibi bankacılık işleriyle iştiğal eylemek” (BCA 030.18.1.1/24.24.16) maksadıyla merkezi Ermenek olmak üzere ve 30 sene müddet ile kurulan bankanın kurucular, o tarihteki Cumhuriyet Halk Fırkası mensuplarıdır (Ökçün 1975: 451). Kuruluş sermayesi 100.000 TL olan bankanın esas mukavelenâmesinde 13/6/1938 tarihinde kapsamlı bir değişikliğe gidilmiş (BCA 030.18.1.2/83.52.12) ve kısa bir süre sonra da (1942) tasfiye edilmiştir.

3.14. Şarkî Karaağaç Bankası

Isparta milletvekili Karaağaçlı Abdülkerim Efendizâde Ahmet Mükerrerem ve Ispartalı Tahir Paşazâde Hafız İbrahim Beyler ile Karaağaç Müftüsü ve Belediye Başkanı öncülüğünde tüccarlar tarafından 29 Kasım 1927 tarihinde merkezi Şarkî Karaağaç olmak üzere kurulmuştur. Kuruluş sermayesi 100.000 TL olan bankanın hisse senetleri nama muharrer ve Türklere münhasırdır. 1931 yılında ana sözleşmesinin 5. maddesini değiştiren (BCA 030.18.1.2/17.5.6; 030.18.1.2/33.8.7; 030.18.1.2/116.19.11; 030.18.1.2/141.117.16) banka, 1933, 1948 ve 1956 yıllarında da benzer bir değişikliğe gitmiştir. Adını 1954 yılında teminat mektupları kabul edilecek bankaları gösteren 2/1696 sayılı kararnameye ekleten banka (BCA 030.18.1.2/136.54.3) 8/5/1963 tarihinde bu listeden çıkartılmış (BCA 030.18.1.2/170.25.3) ve 20 gün sonrada mevduat kabul yetkisi geçici olarak kaldırılmıştır (BCA 030.18.1.2/170.27.20) Bankanın sermayesini mevzuatta öngörüldüğü gibi 500.000 TL’ye çıkamayacağını bildirmesi üzerine hisse senetleri bir başka grup tarafından satın alınarak sermayesi 500.000 TL’ye çıkartılmış ve adı Sağlık Bankası’na dönüştürülmüştür (BCA 030.18.1.2/170.25.3; Ökçün 1975: 452-453).

4.15. Ürgüp Zürra ve Tüccar Bankası

Bakanlar Kurulu’nun 29.03.1927 tarihli oluru ile (BCA 030.18.1.1/ 23.20.16) Niğde milletvekilleri, Ürgüp Belediyesi, Ticaret Odası ve Muallimler Birliği öncülüğünde tüccar ve arazi sahipleri tarafından 3 Haziran 1928 tarihinde merkezi Ürgüp olmak üzere teşekkül etmiştir (Tahsin-Sak 1930: 304-305). Kuruluş sermayesi 30.000 TL olan bankaya 1939 yılında yaptığı genel kurul toplantısında Ürgüp Belediye başkanı tarafından Ürgüp’e elektrik bağlanmasını finanse etmesi veya Belediye’ye bu konuda kredi açması teklif edilmiş (Özdemir-Çakırbaş 2013: 567) ve aynı yıl bankanın esas sözleşmesinde bir takım değişiklikler yapılmıştır (BCA 030.18.1.2/ 87.69.10) 1949 yılında yönetim kurulu tavsiyesi doğrultusunda faaliyetlerine son vermiştir (Akgüç 1975: 32).

3.16. Elazığ İktisat Bankası

Elazığ Ticaret ve Sanayi Odası’nın öncülüğünde tüccarlar ve müteahhitler tarafından merkezi Elâzığ olmak üzere 23 Ekim 1928 tarihinde kurulmuştur. “Memleket ticaretine

müteallik umuru maliye ile iştiğal etmek, ticaret ve sanat erbabının bilumum muamelatı ticariyesinde tayin olunacak faiz ve iskontolarla ikraz ve istikraz muamelatını ifa ve tayin olunan ücretlerle hasab-ı cari, emanet, eşyayı ticari terhibi, nakli, nukut ve bilcümle banka işlerini yapmak” amacını güden banka, 50 sene müddetli ve beheri 10 TL kıymetinde nama muharrer ve 10.000 hisseye münkasim 100.000 TL sermayelidir (Elâzığ İktisat Bankası Türk Anonim Şirketi Esas MukaveleNamesi 1940: 4-3). 1939 sonlarında Bakanlar Kurulu kararıyla sözleşmesindeki bazı maddelerin değiştirildiği anlaşılan (BCA 030.18.1.2/89.111.15) Elazığ İktisat Bankası, son olarak Şubat 1967 tarihli genel kurul toplantısında sermayesini 2.000.000TL’ye çıkarmış, 1980’de Ortadoğu İktisat Bankası adını almış, 1983’te T.C. Ziraat Bankası’na devredilmiştir.

3.17. Lüleburgaz Birlik Ticaret Bankası

17/06/1928 tarih ve 6779 sayılı Bakanlar Kurulu’nca kurulmasına izin verilen Lüleburgaz Birlik Ticaret Bankası işlemlerini tamamladıktan sonra Ocak 1929 tarihinde merkezi Lüleburgaz olmak üzere, tüccarlar ve çiftlik sahipleri tarafından kurulmuştur. Kuruluş sermayesi 40.000 TL olan banka 25 sene müddetle kurulmuş olup (BCA 030.18.1.2/029.39.14) kuruluş amacı, “her nevi teminat ve tahvilat ile ticari emtia ve emvali menkule rehin etmek suretiyle mukabilinde avans ve ödünç para vermek, itibarı mali açmak ve her nevi çek ve kambiyo, iskonto muameleleri ifa etmek ve bilumum banka muamelatıyla iştiğal eylemektir” olarak belirtilmiştir. 1940’lı yıllarda birtakım sarsıntılar geçiren bankanın 61.836 TL si kaybolduğu (Ökçün 1975: 455) görülmektedir. Bir bankadaki bankanın kendi kendine kaybolmayacağı bilindiğinde bu vak’a Türk bankacılık tarihindeki ilk “hortumlama” örneği olarak gösterilebilir. 1953 sonlarında sermaye yapısıyla ilgili 7. Madde başta olmak üzere birçok maddesinin Bakanlar Kurulu kararıyla değiştirilmesine ve sermayesinin artan 450.000 TL kısmının dörtte birinin yatırılmasına rağmen (BCA 030.18.1.2/134.94.6) içinde bulunduğu mali güçlükleri atlatamamış ve 1964’te tasfiye edilmiştir.

3.18. Mersin Ticaret Bankası

6 Mart 1929 tarihinde merkezi Mersin olmak üzere Mersin ve çevresinde mukim tüccarlar tarafından kurulan bankanın kuruluş amacı her nevi banka muamelatı ile iştiğal etmektir. 31 sene müddetle ve beheri 100 TL kıymetinde 1000 hisseye münkasim 100.000 TL sermayesi olup (BCA 030.18.1.2/1.13.24) hisselerinin %60’ı nama muharrer ve Türk vatandaşlarına münhasırdır. Banka taşınmaz mallar karşılığında ipotekle borç para vermiş, alacağını tahsil edemediği durumlarda da taşınmazı sattırmıştır. Bu nedenle bankanın faaliyetlerine tefeciliğin meşrulaştırılması hâkim olmuştur (Ökçün 1975: 457). 1936 yılında yürürlüğe giren 2999 sayılı Bankalar Kanunu sonrasında Banka ipotekleri paraya çeviremediği için zorluklar yaşamış ve 1940’ta yapılan genel kurul toplantısında tasfiyesine karar verilmiştir.

3.19. Kastamonu Bankası

Bakanlar Kurulu'nun 11/12/1929 tarihli onayı sonrasında (BCA 030.18.1.2./6.60.9) Ankara milletvekili Halit Ferit, Kastamonu milletvekili Refik, Ali Rıza, Mehmet Fırat, Hasan Fehmi ve Cemal Beyler, Kastamonu Belediye Başkanı Hilmi Bey, Cumhuriyet Halk Fırkası Vilâyet Mutemet Vekili Hamdi Bey öncülüğünde Kastamonu, İnebolu, Tosya ve Daday tüccarları ile emlak ve arazi sahipleri tarafından merkezi Kastamonu'da olmak üzere 24 Şubat 1930 tarihinde kurulmuştur. "*Erbab-ı ticaret ve zanaata ehven şeraitle kısa ve uzun vadeli ikrazatta bulunmak ve muamelat-ı saire-i ticariye ve snaiye ve ziraiye ile bilumum banka muamelatı icra etmek*" amacıyla ve 30 sene müddetle kurulmuştur. Kuruluş sermayesi beheri 5 TL kıymetinde nâma muharrer ve Türklere münhasır 10.000 hisseye münkasım 50.000 TL olan banka¹⁸, 6 Eylül 1948 tarihli genel kurul kararıyla fesh edilmiştir.

3.20. Diyarbakır Bankası

Türk Ocağı Müfettişi Hasan Reşit Bey ve arkadaşları öncülüğünde bankacılıkla işigal eylemek amacıyla merkezi Diyarbakır olmak üzere ve 30 sene müddetle ve 75.000 TL sermaye ile kurulan Diyarbakır Bankası için 9 Kasım 1930 tarihinde Bakanlar Kurulu, sözleşmesine onay vermiş (BCA 030.18.1.2/15.72.6) ve faaliyetine 1931 yılında başlamıştır. Bankanın meclis idare amirliğine CHP Bölge Umumî Müfettiş İbrahim Tali Bey getirilmiştir. İbrahim Tali Bey'in Başbakan İsmet Paşa'ya gönderdiği ve Bankanın sermayesinin artırılarak 300.000 TL'ye çıkarılması, İş ve Ziraat Bankaları'nın hisse almalarına ve memleketin imarına yönelik mektubuna bakılırsa (BCA 030.10.0.0/69.455.12) Banka, Diyarbakır'ın bir kısmına elektrik üreterek aydınlatmış ve şehrin buz ihtiyacını temin ederek bir nevi yatırım bankasına dönüşmüştür. Banka bu bağlamda 1937 yılında da 10.000 TL sermaye ile modern makinalarla mobilya üretimine yönelik bir fabrika açmış ise de hukukî ve malî sorunlar yüzünden 1939'da kapanmıştır (Özer 2012: 391-392).

3.21. Kırşehir Ticaret Bankası

18 Şubat 1931 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla (BCA 030.18.1.2/18.11.17) "bilumum banka muamelatı ile işigal etmek" maksadıyla merkezi Kırşehir olmak üzere on sene müddet ve beheri 25 TL kıymetinde 2.000 hisseye münkasım 50.000 TL sermaye teşkiline başlanmıştır. Kırşehir Ticaret Bankası'nın kurucuları, Kırşehirli Nuri Efendizâde Mehmet, Hasanlarlı Hacı Ahmet, Halil Naci, Molla Abbasoğlu Süleyman,

---

¹⁸ Banka hakkında genel bilgi ve *Esas Mukavelenâmesi* ve banka hakkındaki monografik çalışma için bkz. Eski (2004).

Tenbelzâde Hayrullah, H. Feyzullahoğlu Mustafa, Hasanlarlı Ali, Nuri Efendizâde Enver, Hacı Mehmet Ağazâde Bekir, Akçaoğlu Mustafa, Hacı Haliloğlu Ömer Bey'lerdir. Cumhuriyet'in on yılına hazırlanan Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü'nce millî bankaların 1933 sonu itibarıyla tasarruf hareketlerini gösteren çizelgede (*Kırşehir Ticaret Bankası Türk Anonim Şirketi Esas Mukavelenamesi* 1933: 3) ve 1933-1935 seneleri tasarruf hareketleri cetvelinde (BCA 030.10.0.0/ 24.137.10) Kırşehir Ticaret Bankası adına rastlanılmamaktadır. Buradan hareketle bu bankanın aktif hâle geçemediği veya geride iz bırakmadığı sonucuna varmak mümkündür. Banka 1938 yılı itibarıyla faaliyetlerini sonlandırmıştır (Akgüç 1975: 28).

3.22. Konya Ahali Bankası

29 Haziran 1918 tarihinde kurulmuş bulunan **Konya Elektrik Osmanlı Anonim Şirketi**'nin (BOA MV 249/56, 11.C.1336) 3 Nisan 1924'te hissedarlar genel kurulu kararıyla adı ve faaliyet alanı değiştirilerek **Konya Ahali Bankası** adını almasıyla kurulmuştur (BCA 030.18.1.1/10.33.11). Kurucuları Hacımendizâde Yusuf Ziya Paşa, Konya dergâh postnişini Mevlana Mehmet Veled Çelebi, Sertarik Hazreti Mevlana Adil Çelebi önderliğinde bir araya gelen eşraf, tüccar ve toprak sahipleridir (*Konya Ahali Bankası Nizamnâme-i Dâhilisi, Resmî Ceride* içinde 5 Eylül 1342, No:174: 448-452). Merkezi Konya olan şirketin sermayesi nâma muharrer ve Türkiye tebasına münhasır olmak üzere beheri 10 TL kıymetinde ve 50.000 adetten oluşan 500.000 TL'dir (*Resmî Ceride* içinde 5 Eylül 1342, No:174: 449) Konya Ahali Bankası Esas Mukavelenâmesi'nde 1930, 1932, 1934 ve 1937 yıllarında bir takım düzenlemeler yapmıştır (BCA 030.18.1.2/16.82.10; 030.18.1.2/31.68.4; 030.18.1.2/48.63.1; 030.18.1.2/78.79.4) Banka 25 Ekim 1945 tarihli Genel kurul kararıyla fesih ve tasfiye edilmiştir (Ökçün 1975: 421).

3.23. Karaman Çiftçi Bankası

6 Eylül 1925 tarihli bakanlar kurulu kararıyla kurulmasına izin verilen ve "ikraz, istikraz ve zirai ve sınaî muamelat ve imtiyaz istihali teşebbüsünde bulunmak ve bilumum banka muamelatıyla işgal etmek" amacı güden Bankanın sermayesi 100.000 TL'dir. 30 sene müddetle teşkiline başlanan Banka'nın kurucuları manifatura tüccarı Çelebizâde ve ailesidir. Banka hayatı boyunca da Çelebi ailesi hâkimiyetinde kalmıştır (Ökçün 1975: 425). 1927 ve 1929 yıllarında Esas Mukavelenâmesi'nde bazı maddeleri değiştiren bankanın 1926'da Ereğli'de, 1932'de Mersin'de şubeler açtığı görülmektedir. 1935 yılında bankanın idare merkezi tarım ürünleri ihracatını yaptıkları Mersin'e taşınmış ise de iki yıl sonraki genel kurul kararıyla tasfiye kararı alınmıştır.¹⁹

¹⁹ Akgüç (1975: 27) de Banka'nın fesih tarihi 1934 olarak verilmiştir.

3.24. İstanbul Esnaf Bankası

14 Haziran 1925 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla kurulmasına izin verilen Banka İstanbul Belediyesi öncülüğünde Ekmekçiler, Mavnaclar, Kehribarclar gibi esnaf cemiyetleri reis ve müdürleri ile bazı tüccarlar tarafından kurulmuştur. "Bilumum esnafın iktisadi istikrazlarının tasfiyesine ve itibarı maliyelerinin teminine hadim banka işleriyle muamelat-ı saire-i ticariyelerini ifa etmek üzere 50 sene müddet ve 100.000 TL sermaye ile teşkil edilen (BCA 030.18.1.1/14.39..9) Bankanın esas mukavelenâmesinde 1928 ve özellikle 1929 yılında köklü değişiklikler yapılmıştır (BCA 030.18.1.2/6.56.4). Banka 1938 tarihli genel kurul toplantısında sermayenin kaybolduğu gerekçesiyle fesih ve tasfiyesine karar verilmiştir (Ökçün 1975: 419).

3.25. Üsküdar Bankası

Her nevi banka muamelatını ifa etmek ve merkezi Üsküdar olmak üzere 51 sene müddet ve beheri 5 TL kıymetinde nâma muharrer 20.000 hisseye münkasim 100.000TL sermaye ile kurulmasına teşebbüs edilen banka 16 Ocak 1929 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla (BCA 030.18.1.2/1.13.19) kuruluş izni almış olup kurucuları milletvekilleri, tüccar ve esnaflardan oluşmaktadır. Banka 1933 yılında yapılan olağanüstü genel kurul kararıyla Adapazarı Türk Ticaret Bankası ile birleşme kararı almıştır (Ökçün 1975: 419).

3.26. Türkiye İmar Bankası

26/2/1928 tarihli ve 6251 sayılı Bakanlar kurulu kararıyla (BCA 030.18.1.2/ 115.96.5) kuruluş izni alan Türkiye İmar Bankası 22 Mart 1928 tarihinde merkezi İstanbul'da olmak üzere bir grup mühendis ve müteahhit tarafından kurulmuştur. "*Alelumum banka muamelatı, her türlü inşaat, taahhüdât ve icrası, her nevi levazım-ı inşaiye istihsal ve imal ve tedariki, bilumum teşebbüsât ve umur-u nafia ve smâiye ve madeniye ve ziraiye ve umumi muamelatı ticariye ifası*" (Türkiye İmar Bankası Türk Anonim Şirketi Esas Mukavelenâmesi 1938: 4) amacıyla kurulan bankanın sermayesi 1.000.000 TL'dir. Bankanın idare medisinde Çorum ve Trabzon milletvekilleri bulunmaktadır (Tahsin-Sak 1930: 272) Meclis idare azasında yer alacakların yarısından fazlasının Türk olması şartı getirilmiş (Türkiye İmar Bankası Türk Anonim Şirketi Esas Mukavelenâmesi 1938: 14) olan Banka, 26/6/1934 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla esas mukavelenâmesinin bazı maddelerini değiştirmiş ve Bakanlar Kurulu'nun 6/2/1935 tarihli kararıyla da vereceği teminat mektupları toplamı 2490 sayılı "Artırma, Eksiltme ve İhale Kanunu"nun 60 maddesi gereğince %75'e çıkarılması kararlaştırılmıştır. 21/12/1948 tarihinde esas sözleşmesinin sermayeye dair 7.maddesi değiştirilerek 500.000 lira artırılmıştır (BCA 030.18.1.2/115.96.5)

1951 yılında teminat mektupları nispeti yatırılmış sermayesi ile ihtiyat akçeleri

toplamının %75'ine çıkarılan (BCA 030.18.1.2/126.66.9) Banka'nın 1954 yılında Galata ve Beyoğlu'nda, 1955 yılında da İzmit'te şube açmasına izin verilmiştir. Sonraki yıllarda hızla büyüyerek ulusal bir niteliğe bürünen Banka 2003 yılında tasfiye edilmiştir.

3.27. Aksaray Halk İktisat Bankası

Aksaray Halk İktisat Bankası 6 Mart 1926 tarihinde Aksaray milletvekili Mustafa Vehbi Bey, Konya milletvekili Musa Kazım ile Aksaray müftüsü Kadızâde İbrahim Beylerin önderliğinde²⁰ Aksaray, Nevşehir ve Konya bölgesinde mükim tüccar, arazi sahipleri ve halkın katılımıyla 100.000 TL sermayeli ve "tarım ve ticaret teşekküllerine katılmak ve bankacılık muameleleri yapmak" maksadıyla (Tahsin - Sak 1930: 284, Gül 2011: 142) kurulmuştur. Ana sözleşmede hisse senetlerinin Türk vatandaşlarına hasır edildiğine dair bir kayıt olmamakla beraber idare meclisi üyelerinin yarısından fazlasının ırken Türk olacağı öngörülmektedir. 1937'de Bankanın sermaye miktarı artırılarak 200.000 TL'ye çıkartılmıştır. Ancak sermayesi Bankalar Kanunu 8. Maddesinde öngörülen miktardan aşağı olduğu gerekçesiyle İktisat Vekâleti'nce mevduat kabul edemeyeceği bankaya bildirilmiştir. 25/3/1939 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla esas mukavelenâmesinin bazı maddeleri değiştirilmiştir (BCA 30.18.1.2/86.25.4) 14 Mart 1953 tarihinde yapılan son genel kurul toplantısıyla ana sözleşmede değişikliğe gidilmiş, ancak yapılan bu değişikliğin Türk Ticaret Kanununca yeterli görülmemesi sebebiyle Bankanın feshi için dava açılmış ve Banka münfesiş sayılmıştır (Ökçün 1975: 444).

3.28. Karadeniz Bankası

28 Mayıs 1928 yılında kurulan Trabzon İktisat limited Şirketi'nin 1929 yılında **Karadeniz Bankası** adını almasıyla kurulmuştur. Sermayesi 100.000 lira olan banka (Tahsin - Sak 1930: 293-94, *Karadeniz Bankası Limitet Şirketi Dördüncü Senei Hesabiye 1931 1932*) 1928 yılının son 6 ayında 5.877.91 kuruş, 1929 yılında 14.600 lira, 1930 yılında 16.631.91 kuruş ve 1931 yılında da 15.547.96 kuruş safi kar elde etmiştir (*Karadeniz Bankası Limitet Şirketi Dördüncü Senei Hesabiye 1931 1932*) Karadeniz Bankası 1937 yılı itibarıyla faaliyetlerini sonlandırmıştır (Akgüç 1975: 27)

3.29. Trabzon Bankası

26 Mayıs 1928 yılında kurulan Trabzon Tasarruf ve İkras Sandığı'nın bir yıl sonra Trabzon Bankası adını alması üzerine kurulmuş olup her türlü banka muamelesi yapmak amacı gütmektedir (Tahsin-Sak 1930: 293) 1937 yılında faaliyetlerine son vermiştir (Akgüç 1975: 27).

²⁰ Tam kurucu listesi için bkz. *Merkezi Aksarayda Halk İktisat Bankası Nizamname-i Dâhilisi, Resmi Ceride*, 05.04.1926, No. 340: 1345

3.30. Van Millî İktisat Bankası

Bakanlar Kurulu'nun 17.4.1929 tarihli kararıyla, "bütün banka işlemleri ve kâffe-i teşebbüsât-ı ziraiye, sınaîye, madeniye ve umur-u nafia ve her türlü eşya ve levazımı istihsal ve imal ve her türlü inşaat deruhte ve ifası" maksadıyla merkezi Van olmak üzere 25 sene müddet ve 50.000 lira sermaye ile" (BCA 030.18.1.2/3.22.017; Van Millî İktisat Bankası Türk Anonim Şirketi Esas Mukavelesi, Resmi Gazete, 1 Eylül 1929, Sayı 1282: 8153) kurulmuştur. Kurucuları Tayyazâde Şükrü, Hüsnü ve Bilal, Çilingirzâde Mehmet, Poyazâde Abdurrahman, Çakıcızâde Vasıf, Bitlisli Osman, Altaylızâde Hüsamettin ve Kadir, Eğinlizâde Mustafa Naci, Mollazâde Nuh, Siirtli Hacı Musazâde Hüseyin, Siirtli Mustafazâde Mustafa, Hakkarilizâde Salih, Avniklizâde Süleyman Efendiler ile Van Özel İdaresi ve Van Memurlar Kooperatifi yer almaktadır (Van Millî İktisat Bankası Esas Mukavelesnamesi, madde 2).

Van Millî İktisat Bankası, kurucularının mütebaki sermayeyi temin edememeleri ve daha fazla sermaye vaazına malî kudret ve vaziyetleri müsait bulunmadığı gerekçesiyle kuruluş izninin Bakanlar Kurulu'nun 18/3/1931 tarihli kararıyla (BCA 030.18.1.2/18.19.03) iptal edilmesi üzerine kısa ömrünü tamamlamıştır.

3.31. Niğde Bankası

13 Mart 1948 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla (BCA 030.18.1.2/116.20.6) "her türlü banka işlemleri ve ithalat, ihracat, komisyonculuk, ticari vekâlet, temsilcilik ve nakliye işleri yapmak" amacıyla merkezi Niğde olmak üzere 30 yıl süre ve 200.000 TL sermaye ile kurulmasına başlanmış olan banka 1940'lı ve sonrasında kurulduğu görülen nadir yerel bankalardandır. 23 Eylül 1960 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla bankanın mevduat kabul yetkisi kaldırılmıştır (BCA 30.18.1.2/156.19.7).

3.32. Göynük Sanayi ve Kredi Bankası

Banka işleri ve her çeşit ticaret, yükleme, temsilcilik ve komisyonculuk yapmak ve bu işlerle ilgili başka teşebbüslerde bulunmak üzere merkezi Göynük olan ve 75 yıl süre ile ve 100.000 lira sermaye ile kurulan Göynük Sanayi ve Kredi Bankasının kuruluşuna Bakanlar Kurulunun 1.8.1951 tarihli kararnameyle izin verilmiştir (BCA 030.18.1.2/126.58.13)

Eski mülkiye müfettişi Reşat Akşemsettinioğlu ve Kereste tüccarı Celal Akşemsettinioğlu ile Akseki Doğrama fabrikası sahibi Nuri Akpulat önderliğinde Göynük Örencik ve Çubuk köyleri çiftçileri tarafından kurulmuştur (Göynük Sanayi ve Kredi Bankası Anonim Ortaklığı Ana Sözleşmesi 1955: 3)

Her türlü banka işlemi, her çeşit eşya ve levazım ithal, ihraç, istihsal, mal etmek ve memleket ürünlerini dış piyasalara satmak, ticaret, sanayi, tarım ve madenlere ait her

çeşit teşebbüs ve yüklenmelere girişmek, her çeşit ticarî, tarımsal, sınâî işleri kendi hesabına ve adına, gerek yerli ve yabancı özel ve tüzel kişilerle beraber veya vekâleten bu kişiler adına ve yerine ticari temsilcilik, ticari vekâlet, sigorta acentelikleri, komisyon ve nakliye işleri yapmak, Türkiye Cumhuriyeti istikraz tahvilleri, hazine tahvil ve bonoları ve diğer hisse senetleri ve tahvilleri satın almak ve satmak ve Göynük'te her türlü ağaç sanayi kurmak ve işletmek amacı güden Banka'nın sermayesi 2,5 milyon TL olup ve her biri 100 liralık 25.000 hisse senedine bölünmüştür(Göynük Sanayi ve Kredi Bankası Anonim Ortaklığı Ana Sözleşmesi 1955: 4)

1952 başlarında Göynük Sanayi ve Kredi Bankası, "Artırma, Eksiltme ve İhale Kanunu"na göre teminat mektupları kabul edilecek bankaları gösteren 8/12/1934 tarihli ve 2/1695 sayılı karara bağlı listeye ilave edilmesi ve vereceği teminat mektupları nispetinin yatırılmış sermayesiyle mevcut ihtiyat akçeleri toplamının % 50'si olarak tespiti Bakanlar Kurulu'nun 22.2.1952 tarihli oturumunda karara bağlanmıştır (BCA 030.18.1.2/128.15.19).

Göynük Sanayi ve Kredi Bankasını kuruluş amacı çerçevesinde 1953 yılı içerisinde Bolu ili Örencik köyünde orman artıklarından kovan, ziraat aletleri imal etmek ve yumurta ambalajı tahtası, sandalye, sandık ve talaş fabrikası açmaya teşebbüs etmiş ise de (BCA 030.1.0.0/80.508.10) bu girişimleri Tarım Bakanlığı'nun izin vermemesi üzerine gerçekleşmemiş ve bu durum Devlet Şurası ve Göynük Sulh Ceza mahkemelerinde dava konusu olmuştur (BCA 030.1.0.0/80.508.10) Banka'nın faaliyeti, Bakanlar Kurulu'nun 10.12.1959 tarihli kararıyla kuruluş izninin iptal edilmesiyle sonlandırılmıştır (BCA 030.18.1.2/154.67.12)

3.33. Pancar Kooperatifleri Bankası

3 Eylül 1953 tarihinde alınan Bakanlar Kurulu izni üzerine, her türlü banka muameleleriyle iştigal etmek ve merkezi Eskişehir olmak üzere, 99 yıl müddet ve 2.5 milyon lira sermaye ile kurulan **Pancar Kooperatifleri Bankası** (BCA 030.18.1.2/133.71.20) şeker pancarı üreticisinin finansal ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yönelik bir girişimin ürünüdür. Pancar Kooperatiflerindeki küçük birikimlerinden oluşan sermaye ile yola çıkan banka kısa sürede güçlenerek adını artırma, eksiltme ve ihale kanununa göre teminat mektupları kabul edilecek bankaları gösteren listeye ilave ettirmiştir (BCA 030.1.2/134.115.1). 10/4/1954'ten itibaren Adapazarı, Uşak, Amasya, Kütahya, 15/7/1954'te Lüleburgaz ve Konya'da, 15/10/1954'te İstanbul, Kayseri ve Erzurum'da, 14/4/1955'te Dinar'da, 5/1/1956'da Ankara'da şubeler açarak ulusal banka olma yolunda önemli bir mesafe kat etmiş ve nihayet 31/1/1956 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla Pancar Kooperatifleri Bankası A.Ş. adı **Şekerbank T.A.Ş.** olarak değiştirilerek merkezi Ankara'ya taşınmıştır.

3.34. Kayseri İşçi Kredi Bankası

Bakanlar Kurulu'nun 2/9/1953 tarihli oturumuyla kurulmasına izin verilen ve "her nevi banka muameleleri yapmak ve her türlü ticarî işlerle uğraşmak" üzere merkezi Kayseri'de olmak üzere 60 yıl müddet ve 1.5 milyon lira sermaye ile kurulan **İşçi Kredi Bankası T.A.Ş.** (BCA 030.0.0/110.699.1) 1962 yılında statüsü değiştirilerek mevduat bankaları grubuna dâhil edilmiştir. 1970'li yıllara kadar varlığını sürdürmüş yerel bankalardan biri olmakla beraber (BCA 030.18.1.2/133.73.19) Banka'nın yönetim ve denetimi 1983 yılında hissedarlarından olan Türkiye İş Bankası'na devredilmiştir.²¹

Bu bankalardan başka, Cumhuriyet döneminde, Demokrat Parti iktidarının da içine alarak İstanbul, Ankara ve İzmir **İstikraz Sandıkları**, Ödemiş, Karapınar, Erbeyli, Reşadiye, Köşk ve Germencik gibi **Kooperatif Bankalarının** da kurulduğu görülmektedir ki bu ayrı bir çalışma konusunu teşkil etmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'nın yol açtığı savaş ekonomisinin getirdiği hem iktisadî problemler hem de kazanımlar 5 yerel bankanın tasfiyesiyle sonuçlanmıştır. Fakat 1944 yılında kurulan **Yapı Kredi Bankası** ile Türk Bankacılık sektöründe yeni bir dönem başlamıştır. Savaş sonrası liberal dalganın etkileriyle 1946'da **Garanti Bankası**, 1948'de **Adana ve Kayseri Bankası** veya bilinecek olan adıyla **Akbank**, 1953 yılında **İstanbul Bankası** ve sonraki yıllarda **Pamukbank** ve **Çaybank** gibi bankaların kurulduğu görülmektedir. Bu bankaların çok güçlü sermaye yapısı ve çok şubeli olarak örgütlenmesi yerel bankalarla kıyaslanamaz. Bu süreçte kurulan **Niğde Bankası**, **Göynük Sanayi ve Kredi Bankası** ve **Kayseri İşçi Kredi Bankası** yerellik arz etmektedir ve bu nedenle yukarıda bu bankalara da değinme ihtiyacı duyulmuştur.

4. Yerel Bankaların Sonu

Bir Cumhuriyet politikası olarak oluşmaya başlayan millî sermayedar ve girişimci sınıfının ve elbette yerel bankaların 1929-30 Ekonomik Bunalımından yakından etkilendiğini söylemek mümkündür. Bu nedenle olmalı ki, Cumhuriyet'in kuruluşunun onuncu yıl dönümüyle; 1933-1948 tarihleri arasında başka bir yerel banka kurulmadığı aksine, tespiti yapılan 46 yerel bankanın 15'inin 1930'lu yılların sonuna kadar kapandığı görülmektedir.

1930'lu yılların ilk yarısı devlet sermaye ve iştirakiyle kurulan bankaların çağıdır. Sümerbank, Etibank, Emlak Kredi Bankası, Türkiye Halk Bankası ve Belediyeler Bankası bu sürede kurulan devlet bankalarıdır. Böylece 1933 yılı sonunda devlet

²¹ Bu konuda ulaşabildiğim tek bilgi Önder (1972) *Kayseri Basın Tarihi* adlı eserin Kayseri İşçi Kredi Bankası Kültür Yayınları arasında yayımlanmasıdır.

bankacılığı Bankacılık alanında önemli bir yere yükselmiştir. Devlet bankalarının nominal sermayesi ulusal banka sermayelerinin %85'ine tüm bankaların da %71'ine ulaşmıştır (Çelebican 1982: 27).

Bu devlet bankalarından özellikle **Belediyeler Bankası** 1933'te şehirlerin imar planlarının hazırlanması, su, elektrik, hava gazı, kanalizasyon gibi amme hizmeti tesislerinin meydana getirilmesini uzun ve orta vadeli kredilerle desteklemek amacıyla kurulmuştur (*Belediyeler Bankası Kanunu ve Esas Nizamnâmesi*, 1935: 7) 1945'te bankanın faaliyet alanlarına belediyelere ilaveten diğer mahallî idarelerin imar ve kalkınmaları ile amme hizmeti tesislerinin desteklenmesi de ilave edildi. Böylelikle birçok yerel bankanın yatırım bankacılığı yaparak ya da yerel yönetimlere krediler açarak sağladığı kazançların büyük bir kısmı devlet kontrolü altında bulunan bu bankalara kaydı. Hükümet kontrolündeki bu bankaların kurulmasıyla merkezî ve devletçi uygulamalar yerel bankacılığın yıldızını söndürdü.

25 Şubat 1930 tarihinde yürürlüğe giren 1567 sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma Kanunu'nun bazı maddeleri faizin devlet bankaları tarafından %19'tan %29'a çıkarılmasına sebep olmuştur.²² Hatta 1933'te Halk Bankası ve Halk Sandıkları Kanunu'nun mucip sebepler layihasında şu tespitler dikkate değerdir:

"Gerek müşahedelerden ve gerek Vekâletimizin zaman zaman haber aldığı hadiselerden İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük birkaç şehir müstesna olmak üzere memleketin diğer şehirlerinde bankaların faiz nispeti %38 e çıkmaktadır. Asıl dikkate şayan nokta bu %38 nispetinin fiilen normal addedilerek bunu fevkiinde miktarın ihtikâr telakki edilmesidir. Memleketin iktisadi faaliyetini felce uğratan içtimai bünyesini sarsan bu vaziyet tedbir ittihazı zarureti tahakkuk etmiştir... Tacir, küçük sanatkâr, küçük zürra, memur ve sair halk tabakaları için hemen hemen tefecilerden başka müracaat edilecek kapı yoktur. Bunların aldığı faiz de ayda %5 ile %10 arasında olduğu"²³

Buradan hareketle uygulamadaki faiz oranlarının Merkez Bankası'nın kuruluşundan sonra yayımladığı resmî istatistiklerde (*Bültenler*) görülenden çok daha yüksek olduğu, örgütlenmemiş kredi piyasalarında faiz oranının %60 ile %120 arasında değiştiği ileri sürülmektedir (Çelebican 1982: 28). Bu derece yüksek faizlerle yerel sermayedarların kurduğu küçük ölçekli ve sınırlı sermayeli bankaların rekabet etmesi mümkün olamamış ve çoğu yerel banka hissedarların genel kurul kararıyla tasfiye edilmişlerdir. 1929 *Büyük Buhran'*dan başlamak üzere 1940'a kadar 12 yerel bankanın faaliyetlerini sonlandırdığı görülmektedir.

Öte yandan Mayıs 1933'te Mevduatı Koruma Kanunu ve hemen ardından

²² Yeni kurulan muhalefet partisi lideri Fethi Bey'in Türk Parasını Koruma Kanununa Ek yeni yasal yetkiler görüşmeleri esnasında TBMM'de yaptığı konuşmadan aktaran Kuruç (1988: 110).

²³ Ulutan (1957: 168).

çıkartılan Ödünç Para Verme Kanunu ve nihayet 1936'da 2999 Sayılı Bankalar Kanunu Bankacılık faaliyetlerinde merkezleşme ve müdahale yolunu açan uygulamaları beraberinde getirmiştir. Özellikle Mevduatı Koruma Kanunu bankaları ve girişimci bankacılığı sınırlayan, onlara mecburiyetler yükleyen hükümler getirmektedir. Mevduat kabulü için Maliye Bakanlığı'ndan izin alınması, mevduat kabulüne başlayabilmek için her bankanın faaliyette bulunduğu yörenin nüfusuna göre kanunda gösterilen miktarlarda en az ödenmiş sermaye ve yedek akçe toplamına sahip olunması gibi (Akgüç 1975: 43-44). 1933 sonrasında yerel bankaların kuruluşunda görülen hız kesmenin nedenlerinden biri de bu tarz uygulamalardır.

Devletçilik uygulamaları, bankacılıkta da merkezleşme çabaları ve sermaye birikiminin yetersizliği gibi nedenlerle 1930-1940 yılları arasında Aksaray Halk İktisat, Kayseri Millî İktisat, Trabzon, Karadeniz, Karaman Millî, Kırşehir Ticaret, Karaman Çiftçi, Niğde Çiftçi ve Tüccar, Mersin Ticaret, İstanbul Esnaf, Üsküdar, Van Millî İktisat, Kırşehir Ticaret ve Diyarbakır Bankalarının kapandığı görülmektedir. Yerel bankaları vuran bu çöküş süreci 1940-1960 yılları arasında da devam ederek Konya Ahali, Konya Türk Ticaret, Nevşehir, Ürgüp Zürra ve Tüccar, Bor Esnaf, Akseki Ticaret, Kastamonu, Göynük Sanayi ve Kredi Bankaları gibi yerel bankaların kapanmasına neden olmuştur. 1956 yılı sonu itibarıyla faaliyette bulunan Anadolu'da yerel bankaların sayısı 17 olup bunlardan 14'ü tek şubeli ancak 3'ü çok şubelidir ve şube sayıları da ancak 12'yi bulmaktadır (Ulutan 1957: 1968).

Türk siyasî tarihinde olduğu kadar iktisadında da bir değişmeyi işaretleyen olarak 1960-1980 arasında ise Niğde, Akşehir Bankaları Bor Zürra ve Tüccar Bankası Lüleburgaz Birlik ve Ticaret Bankası, Adapazarı Emniyet Bankası, Şarkî Karaağaç Bankası gibi bankaların piyasadan çekilmesiyle yerel bankacılıkta çözülme tamamlanmıştır. 1980 sonrasında faaliyetlerini sonlandırmak durumunda kalan yerel bankalar arasında Manisa Bağcılar Bankası, Tütüncüler Bankası Egebank, Millî Aydın Bankası yer almaktadır. Bu durumun önemli bir sebebi 1981 sonrasında faizlerin serbest bırakılması sürecini, çoğu yerel olan bazı bankaların ayak uyduramayarak rekabet ortamına dayanamayıp kapandığını görmekteyiz.

5. Sonuç Yerine: Yerel Türk Bankaları Üzerine İlgili Bir Tahlil Denemesi

Gündüz Ökçün'ün de haklı olarak ifade ettiği gibi 1923 sonrasında ulusal bankacılık hareketinin iki yönde oluşum gösterdiği söylenebilir (Ökçün 1975: 466-67)

1. Siyasal iktidar tarafından merkezi Ankara olacak şekilde kurulan bankalar; bu bağlamda ileride ülke çapında faaliyet göstermeye aday üç önemli banka kurulmuştur. **Türkiye İş Bankası** (1924), **Türkiye Sanayi ve Maadın Bankası** (1925) ve **Emlak ve Eytam Bankası** (1926). Bu üç bankaya ilaveten o tarihte belirli bir ölçüde faaliyet

gösteren Ziraat Bankası'nın 1924 yılında yeniden örgütlenmesi ve 1930 yılında da Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Kanunu'nun kabulü siyasal iktidarın bankacılık sektörüne verdiği önemi göstermesi bakımından önemlidir.

2. Taşrada genel olarak siyasal iktidarın gözetimi altında veya bazı durumlarda siyasal iktidarın bizzat teşviki ile kurulan bankalar da vardır.

Bu sürece son olarak 2. Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan liberal dalganın etkisi ile güçlü sermayeli ve çok şubeli özel bankaların kuruluşları da eklenmelidir. Zira günümüz itibarıyla kalıcı olan örnekler buradan çıkmışlardır.

1920-1953 yılları arasında şehir ve kasabalarda Türk tüccar ve toprak sahipleri çoğunlukla milletvekilleri gibi siyasal temsilciler öncülüğünde yerel düzeyde ve kendi aralarında yaşanan kredi sorununa çözüm bulmak amacıyla yerel bankalar hâlinde örgütlenmişlerdir. Aslında bu oluşum II. Meşrutiyet sonrası Türk tüccar ve toprak sahiplerinin ulusal bankalar hâlinde örgütlenme biçiminde görülen gelişimin devamından başka bir şey değildir.

İncelemeye konu dönemde tespit edilen 46 yerel bankadan 12 tanesi İttihad ve Terakki döneminde kurulmuş bankalar ya da şirketler olup bunlardan çoğu Cumhuriyet döneminde bankaya dönüşmüş anonim şirketlerdir. Bu yerel bankalardan 31'i 1920 -1933 yılları arasında kurulmuşlardır.

5.1. Kurulma Alanları

İncelemeye konu 46 yerel bankanın büyük bir çoğunluğunun 20. yüzyıla beraber Anadolu'nun en önemli üretim merkezlerinden biri olan ve Alman sermayesinin girdiği, kısa sürede imparatorluğun tahıl ambarına dönüşen, hayvancılık özellikle yapağı konusunda önde gelen Konya (7), Niğde²⁴ (7), Kayseri (4) Eskişehir (3) ve çevresinde toplandığı görülmektedir. Bölgesel dağılımı noktasında 21 bankanın İç Anadolu'da, 9'unun Marmara'da, 7 tanesinin Batı Anadolu'da, 4 tanesinin Karadeniz'de, 4 bankanın da Doğu ve Güneydoğu'da, 1 tanesinin de Akdeniz bölgesinde kurulduğu tespit edilmiştir.

5.2. Örgütlenme Biçimleri

Anadolu taşrasında görülen yerel bankacılık hareketinin en yaygın biçimi, belirli bir şehir veya kasabada bulunan tüccar ve toprak sahiplerinin veya yalnız tüccarın bir veya birkaç milletvekili öncülüğünde birleşerek banka kurmaları şeklinde olmuştur. Aksaray Halk İktisat Bankası, Niğde Çiftçi ve Tüccar Bankası, Eskişehir Bankası Nevşehir Bankası Denizli İktisat Bankası, Şarki Karaağaç Bankası, Bor Esnaf Bankası, Ürgüp

²⁴ Nevşehir ve Ürgüp'te kurulan Bankalarda bu idari yapıya dâhil edilmiştir.

Zürra ve Tüccar Bankası ve Kastamonu Bankası bu kuruluş biçimine örnek olarak gösterilebilir.

Bir başka kuruluş biçimi de Akhisar Tütüncüler Bankası ve Kastamonu Bankası örneklerinde görüldüğü gibi bir veya birkaç şehir ve kasabanın veya bir bölgenin milletvekillerinin tüccar ve toprak sahiplerini kapsayacak şekilde örgütlenmeleri ile ortaya çıkmıştır. Bu model durum İttihad ve Terakki ile başlayıp Cumhuriyet’le de devam ettiği anlaşılan sermaye-iktidar ilişkileri açısından kayda değer bir önem arz etmektedir.

Buna karşılık bazı bankaların kuruluşunda milletvekillerinin öncülüğü görülmemektedir. Bu modelde ise bir şehrin veya kasabanın tüccarı toprak ve arazi sahipleriyle birlikte banka kurmuşlardır. Bu durumda da kuruculardan bazılarının genellikle Cumhuriyet Halk Fırkası’na mensup olduğu göze çarpmaktadır. Kocaeli Halk Bankası, Elazığ İktisat Bankası ve Lüleburgaz Birlik Ticaret Bankası ve Mersin Ticaret Bankası bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Demokrat Parti döneminde kurulan Göynük Sanayi ve Kalkınma Bankası kurucularının devletle olan ilişkilerinde kendilerini “demokrat” olarak tanıtmaları dikkate alınırsa iktidar-sermaye ilişkilerinin bu dönemde de devam ettiği söylenebilir.

5.3. Faaliyet Alanları

İncelenen bankaların faaliyet alanlarına bakıldığında, her türlü bankacılık işlemlerinin yanı sıra ticaret, sanayi, madencilik ve bayındırlık gibi alanlarda her türlü işlemi yapmak, yine bu alanlarda şirketler kurmak veya şirketlere katılmanın ön plana çıktığı görülmektedir. İmar Bankası, Millî Aydın Bankası, Akhisar Tütüncüler Bankası örneklerinde olduğu gibi Bazı bankaların kuruluşunda amacın daha tahsisi olduğu söylenebilir.

Siyasal iktidar çevresinde gelişme gösteren ulusal bankalar bir yana bırakılacak olursa tüccar ve toprak sahipleri tarafından kurulan bankaların faaliyet alanları açısından 5 ana gruba ayırmak mümkündür.

Tarım Kredisi Veren Bankalar; Millî Aydın Bankası (2.985.819), Manisa Bağcılar Bankası (6.582.219) ve Akhisar Tütüncüler Bankası (16.912.591) Eskişehir Çiftçi Bankası ile Ürgüp Zürra ve Tüccar Bankası. Özellikle ilk 3 banka da tarımsal kredi ticarî krediye oranla büyük bir yer tutmaktadır²⁵.

Ticarî Kredi Veren Bankalar; Konya Türk Ticaret Bankası, Konya Ahali Bankası, Eskişehir Bankası, Adapazarı Türk Ticaret Bankası ve Adapazarı Emniyet Bankası başta

²⁵ 1956 yılı sonu itibarıyla bu bankaların sermaye yapıları, mevduat ve kredi yekûnu için bkz. Ulutan (1957: 171).

olmak üzere Kredi imkânlarını geliştirmek üzere mahallî tüccar tarafından kurulmuş olan bankalar örnek gösterilebilir.

Esnafa ya da Belirli Meslek Gruplarına Kredi Veren Bankalar; İstanbul Esnaf Bankası, İzmir Esnaf ve Ahali Bankası ile Türkiye İmar Bankası örnektir. Özellikle son bankanın yol inşaatı, resmî bina inşaatı, sulama faaliyeti gibi inşaat işlerine girişen müesseselere ve bu arada kendi hissedarı bulunan mühendis ve müteahhitlere kredi sağladığı görülmektedir.

Kamu Hizmetlerinin Yerel Bankacılığı; İzmir Ahali ve Esnaf, Diyarbakır, Akşehir, Ürgüp Zürra ve Tüccar Bankaları örneklerinde olduğu gibi yerel bankaların bazıları, buldukları bölgede elektrik üretme başta olmak üzere bir takım kamu hizmetlerine talip olmuşlar ve bu alanlara ya yatırım yaparak ya da kredi vererek katkıda bulunmuşlardır. Ancak 1933 yılından itibaren bu alanlarda merkezî iktidar kontrolünde Belediyeler Bankası'nın kurulması bu alanların da ilgili devlet bankasına tahsis edilmesini sağlamıştır. Bu durumda da yerel bankaların faaliyet alanları daralması kaçınılmazdır.

Yatırım Bankaları; Diyarbakır Bankası, Göynük Sanayi ve Kredi Bankası örneklerinde olduğu gibi mobilya fabrikaları veya Denizli İktisat Bankası örneğinde olduğu gibi iş ve dokuma fabrikaları kurarak doğrudan yatırım yapan bankalara da tesadüf edilmektedir.

5.4. Hissedarların Meslek ve Cinsiyetleri

Yukarıda da belirtildiği gibi incelemeye konu bankaların kurucu hissedarlarının mesleklerine bakıldığında tüccar, komisyoncu, arazi ve emlak sahibi, üretici, çiftçi ve bunun gibi üretim ve ticarete yönelik meslek gruplarının yanı sıra bakan, milletvekili, vali, belediye başkanı gibi siyasal iktidar temsilciliğini, müfettiş vd. bürokratların yer aldıkları görülebilmektedir. Banka hissedarları arasında Ticaret Odası, esnaf birlikleri ve kooperatif başkanları gibi, meslek topluluklarının, doktor ve eczacılar gibi diğer önemli meslek erbabının bulunması anlaşılır olmakla beraber, bazı banka kurucuları arasında Muallimler Cemiyeti temsilcilerinin, tekke şeyhi, müftü, müezzin ve din dersi öğretmeninin bulunması hayrete şayan ve izaha muhtaçtır. Bu son grubun hangi saiklerle hissedar oldukları ya da ticarî hayata ne münasebetle katılmak iradesini gösterdikleri henüz incelenmemiştir. Bu grubun siyaset kurumu ile ilişkisi de, bu açıdan kapalıdır.

Bazı durumlarda yerel bankaların hissedarları arasında Maliye Bakanlığı veya Ziraat Bankası gibi devlet bankalarının da pay sahibi olduklarını görmek mümkündür. Adapazarı Türk Ticaret Bankası örneğinde olduğu gibi zor durumda kalan bankalara devlet bankaları ya da hazine tarafından sermaye katkısı yoluyla destek olunduğu da görülebilmektedir.

Yine incelemeye konu bankaların sadece birinde kurucu (Nevşehir Bankası) diğeri de veraset yoluyla (Milli Aydın Bankası²⁶) hissedar olan iki kadının olması sermaye, mülkiyet ve cinsiyet dağılımı hakkında bilgi vermesi açısından oldukça önemlidir.

5.5. Sermaye Yapısı

Türkiye’de faaliyette bulunan yerel bankaların sermaye yapılarına bakıldığında sadece altı bankanın (Adapazarı Türk Ticaret Bankası, Akşehir Bankası, Türkiye İmar Bankası, İzmir Esnaf ve Ahali Bankası ve Pancar Kooperatifleri Bankası, Kayseri İşçi Kredi Bankası) sermayesinin bir milyon lira ve üzerinde, buna karşılık 31 yerel banka sermayesinin 100.000 TL ve altında olduğu görülmektedir. Bu sermaye zaafiyeti yerel bankaların gelişme ve güçlenmelerindeki en önemli engel olmuştur.

Yerel bankaların birçoğunun *Esas nizamnâmeleri* ve *Nizamnâme-i dâhiliyelerinde* hisselerin Türklere münhasır olduğu yahut idare heyetinin yarısından fazlasının Türk olması gerektiği gibi kayıtlar bulunmaktadır. Bu durum İttihad ve Terakki Cemiyeti’nden itibaren izlenen ve devreden bir perspektif siyaseti olarak sermayenin Türkleştirilmesi çabalarının banka nizamnâmelerine yansımalarıyla izah edilebilir.

5.6. Hizmet Süreleri

Küçük sermayelerin birleşmesiyle kurulduğunu gördüğümüz yerel bankaların 19’u kuruluşlarının 20. yılı, 14’ü kuruluşlarının 50. yılı içerisinde kapanmıştır... Kurulan ve yukarıda ele alınmaya çalışılan bankaların ancak 11’i 1971 yılına kadar gelmeyi başarmıştır. Şube bankacılığına geçmeyi ve sermaye artırımına gitmeyi başararak ulusal bir banka niteliğine bürünebilenler çoğu isim değiştirerek Bankacılık sektöründe yollarına devam etmişler, bu sürece uyum sağlayamayanlar yok olmuşlardır.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ [BOA, İstanbul] [Çalışmada belgelerin atıflarında ilk rakam dosya, ikinci rakam gömlek numaraları olarak belirtildi]

Bab-ı Ali Evrak Odası, BEO

Dosya No: 4420, Gömlek No: 331443, Tarih: 24.Ş.1334; Dosya No: 4420, Gömlek No: 331443, Tarih: 24.Ş.1334; Dosya No: 4265, Gömlek No: 319853, Tarih: 9.R.1332

²⁶ Kibare Varol adına kayıtlı bu hisseler Demokrat Parti Genel Başkanı ve Başbakan Adnan Menderes’e satılmıştır. Bkz. BCA 030.01.00.00/ 21.121.13.

Dosya Usulü İrade Tasnifi, İ.DUİT

Dosya No: 123,Gömlek No: 24,Tarih: 25.R.1338; Dosya No: 122,Gömlek No: 42,Tarih: 22.M.1337;
Dosya No: 121,Gömlek No: 14, Tarih: 22.Za.1335; Dosya No: 123,Gömlek No: 2,Tarih:03.B.1337;
Dosya No: 124,Gömlek: 27,Tarih: 12.Z.1338

Meclis-i Vükelâ, MV

Dosya No: 238, Gömlek No: 20, Tarih: 14.Ra.1333; Dosya No:254, Gömlek No: 29, Tarih:
20.R.1338; Dosya No: 249, Gömlek No: 213,Tarih: 20.M.1337; Dosya No: 233, Gömlek No: 114,
Tarih: 22.Ra.1332; Dosya No: 250, Gömlek No: 92, Tarih: 01.B.1337; Dosya No: 252, Gömlek No:
63, Tarih: 09.Z.1338 (Hicri)

Şura-yı Devlet, ŞD

Dosya No: 1255, Gömlek No: 6, Tarih: 11.S.1336

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ [BCA, Ankara] (Çalışmada atıf yaparken ilk rakam Fon
Koduna ikinci rakam ise yer numarasını gösterdi.)

Başbakanlık Muamelât Genel Müdürlüğü Evrakı Kataloğu

Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 24.136.13; Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 24.137.10; Fon Kodu:
30..10.0.0, Yer No: 69.455..12.; Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 7.42.22.

Bakanlar Kurulu Kararları Kataloğu

Fon Kodu: 030.18.1.1, Yer No:28.27.8; Fon Kodu: 030.18.1.1, Yer No:24.32.19.; Fon Kodu:
030.18.1.1, Yer No:19.39.6; Fon Kodu: 030.18.1.1, Yer No:19.30..11.; Fon Kodu: 030.18.1.1, Yer
No:21.68.7; Fon Kodu:030.18.1.1, Yer No:22.85..20.; Fon Kodu:030.18.1.1, Yer No:22.87..7.; Fon
Kodu: 030.18.1.1, Yer No:24.24..19.; Fon Kodu: 030.18.1.1, Yer No:28.27.9.; Fon Kodu: 030.18.1.1,
Yer No:28.27.9; Fon Kodu.030.18.1.1, Yer No:24.24..16.; Fon Kodu: 030.18.1.1, Yer No:23.20.16;
Fon Kodu: 030.18.1.1, Yer No:27.73..11.; Fon Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 82.20.12 ve 133.80.2.; Fon
Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 21.43..4, Fon Kodu: 30.18.1.2,Yer No: 24.73..14 ; Fon Kodu:
030.18.1.2,Yer No: 54.39.9; Fon Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 78.73.13.; Fon Kodu: 030.18.1.2 ,Yer No:
99.81.7; Fon Kodu: 030.18.1.2 ,Yer No: 124.91..20., Fon Kodu: 030.18.1.2 ,Yer No: 144.85..20.; Fon
Kodu: 030.18.1.2,Yer No: 89.111.15; Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 029.39.14; Fon Kodu: 030.18.1.2,
Yer No: 134.94.6; Fon Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 1.13.24; Fon Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 6.60.9;
Fon Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 15.72.6.; Fon Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 18.11.17.; Fon Kodu:
030.18.1.1, Yer No: 15.55.17; Fon Kodu: 030.18.1.1, Yer No: 14.39.9; Fon Kodu: 030.18.1.2,Yer No:
1.13.19; Fon Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 116.20.6.; Fon Kodu: 030.18.1.2, Yer No: 156.19.7

Bayındırlık Bakanlığı Kataloğu

Fon Kodu: 230.0.0.0, Yer No: 119.14.2

Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü Evrakı Kataloğu

Fon Kodu: 030.01.00.00,Yer No: 21.121.13

Resmi Ceride, 15 Eylül 1342, No: 174

Resmi Ceride, 29.12.1925, No: 257

Resmi Ceride, 05.04.1926, No:340

Resmi Gazete,1 Eylül 1929, Sayı:1282

Resmi Gazete, 26.12.1934, Sayı: 2890

İNCELENEN BANKALARIN ESAS MUKAVELENÂMELERİ/SÖZLEŞMELERİ, KANUN,
NİZAMNÂMELERİ (BASILI)

Akhisar Tütüncüler Bankası Esas Mukavelenamesi, Yayın Yeri ve Tarihi Yok.

Akseki Ticaret Bankası Türk Anonim Şirketi Esas Mukavelenamesi, Dereli Basımevi, İzmir.

- Belediyeler Bankası Kanunu ve Esas Nizamnamesi* (1935) Ankara.
- Bor Esnaf Bankası Türk Anonim Şirketi Esas Mukavelenamesi*, Yeni Mersin Matbaası, Mersin.
- Denizli İktisat Bankası Türk Anonim Şirketi Esas Mukavelenamesi*, İstanbul: Hanrı Zelliç ve Mahdumu Basımevi.
- Elâzığ İktisat Bankası Türk Anonim Şirketi Esas Mukavelenamesi* (1940) İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Göynük Sanayi ve Kredi Bankası Anonim Ortaklığı Ana Sözleşmesi*, Pulhan Matbaası, İstanbul.
- İzmir Esnaf ve Ahali Bankası Türk Anonim Şirketi Esas Mukavelenamesi*, İzmir: Meşher Basımevi.
- Karadeniz Bankası Limitet Şirketi Dördüncü Senei Hesabiye 1931* (1932) Trabzon: İkbâl Matbaası.
- Kırşehir Ticaret Bankası Türk Anonim Şirketi Esas Mukavelenamesi* (1933) Kırşehir: V. Matbaası.
- Manisa Bağcılar Bankası Nizamname-i Dâhilisi* (1938) İzmir: Suhulet Basımevi.
- Millî Aydın Bankası Türk Anonim Şirketi Esas Mukavelenamesi* (1942) İzmir: Bilci Matbaası.
- Neveşehir Bankası Türk Anonim Şirketi Esas Mukavelenamesi* (1936) Yayımlı yeri yok.
- Türkiye İmar Bankası Türk Anonim Şirketi Esas Mukavelenamesi* (1938) İstanbul: Alaeddin Kural Basımevi.

Kitap ve Makaleler

- AHMAD Feroz (1999) *İttihatçılıktan Kemalizm'e*, Çev. Fatmagül BERKTAY, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- AKGÜÇ Öztin (1975) *Cumhuriyet Döneminde Bankacılık Alanında Gelişmeler*, Ankara: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları No: 71, Tisa Matbaası.
- ATALAY Ahmet (2011) *Meşrutiyetten Cumhuriyete Konya'da Kurulan Milli Şirketler ve Bankalar*, Konya: Çizgi Kitapevi.
- BİLGİ Nejdî (2013) "Manisa Bağcılar Bankası: Kuruluş ve Örgütlenme Süreci (1917–1927)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVIII / 1: 105–131.
- BORATAV Korkut (2012) *Türkiye İktisat Tarihi*, Ankara: İmge Kitabevi.
- ÇELEBİCAN Gürşan (1982) "Atatürk Döneminde Para-Kredi Siyaseti ve Kurumlaşma Hareketi", *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiyenin Ekonomik Gelişmesi Semineri*, Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, ss. 23-34.
- DOĞAN Hamdi (2012) "Cumhuriyet Döneminde Yerel Bankacılık: Akhisar Tütüncüler Bankası Örneği", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 9, Sayı 18, ss. 397–416.
- DOĞRU Halime (1990) "Eskişehir Çiftçi Bankası 1918–1930", *Eskişehir Anadolu Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt VIII, Sayı 1–2: 267–282.
- ELDEM Vedat (1975) "Cihan Harbinin ve İstiklal Savaşının Ekonomik Sorunları", Ed. Osman OKYAR-H. Ünal NALBANTOĞLU, *Türkiye İktisat Tarihi Semineri. Metinler/Tartışmalar*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayını, ss.378-379
- ESKİ Mustafa (2004) *Kastamonu Bankası Türk Anonim Şirketi*, Ankara.
- GÜL Mustafa Fırat (2011) "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Aksaray'ın Önemli Müteşebbisi: Vehbi (Çorakçı) Beyin Hayatı, Siyasi ve İktisadi Faaliyetleri", *Tarihin Peşinde, Uluslararası Tarih ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 6: 135–152.
- HALICI Şaduman (2004) *Yeni Türkiye Devletinin Yapılanmasında Mahmut Esat Bozkurt (1892–1943)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- İBB İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat–4 Mart 1923* (2001) İzmir: İzmir Kent Kitaplığı.
- İNAN A. Afet (1972) *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- İNAN A. Afet (1989) *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- KEYDER Çağlar (1982) *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye 1923-1929*, Ankara: Yurt Yayınevi, Ankara.
- KURUÇ Bilsay (1988) *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası*, 1.Cilt (1929-1932), Ankara: A.Ü. SBF Yayını.
- OKTAR Suat-Arzu VARLI (2009) "İttihat ve Terakki Döneminin Ulusal Bankası: Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası", *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt XXVII, Sayı II: 1-10.
- ÖKÇÜN Gündüz (1968) "1923 yılında İzmir'de Toplanan Türkiye İktisat Kongresinde Kabul Edilen Esaslar", *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt XXII, Sayı: 1.
- ÖKÇÜN Gündüz (1975) "1909-1930 Yılları Arasında Anonim Şirket Olarak Kurulan Bankalar", Ed. Osman OKYAR-H. Ünal NALBANTOĞLU, *Türkiye İktisat Tarihi Semineri. Metinler/Tartışmalar*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayını, 409-475.
- ÖNDER Ali Rıza (1972) *Kayseri Basın Tarihi*, Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- ÖZDEMİR Emin - Ali ÇAKIRBAŞ (2013) "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Nevşehir'de Bankacılık Faaliyetleri; Nevşehir Bankası T.A.Ş ve Ürgüp Zürra ve Tüccar Bankası T.A.Ş", *Turkish Studies*, Volume 8/5 Spring.
- ÖZER M.Halis (2012) "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bir Yerel Banka Teşebbüsü: Diyarbakır Bankası (1930-1939)", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Güz, Cilt 11, Sayı 42: 391-392.
- ÖZTÜRK Kazım (1968) *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları*, İstanbul: Ak Yayınları.
- SARISIR Serdar (2009) "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Yerel Bankacılık Girişimleri: Niğde Örneği" *TÜBAR*, XXVI, Güz: 199-213.
- SİLİER Oya (1975) "1923-1935 Döneminde Türkiye'de Bankalar ve Bankacılık", Ed. Osman OKYAR-H. Ünal NALBANTOĞLU, *Türkiye İktisat Tarihi Semineri. Metinler/Tartışmalar*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayını, ss.485-533.
- TAHSİN Hamit - Remzi SAK (1930) **Sermaye Hareketi**, İstanbul: Amedi Matbaası.
- TAŞÇIOĞLU Abdullah (1998) *Cumhuriyet Dönemi Bankalar Kanunları ve İlgili Yasal Düzenlemeler*, İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayını.
- TECER Meral (2006) "Atatürk Döneminde (1923-1938) Ekonomik Örgütlenme", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 39, Sayı 4, Aralık: 75-116.
- TEZEL Yahya Sezai (2002) *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi 1923-1950*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- TOPRAK Zafer (1982) *Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)*, Ankara: Yurt Yayınları.
- ULUTAN Burhan (1957) *Bankacılığın Tekâmülü*, Ankara.
- YETKİN Sabri - Erkan SERÇE (2000) *İzmir Esnaf ve Ahali Bankasından Egebank'a 1928-2000*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Sadık Erdaş

Dr., Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü öğretim üyesi. Modern Türk Siyasî, Toplumsal ve İktisat Tarihi çalışma alanıdır.

Adres: Hacettepe Ü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Beytepe PK. 06800, Ankara.

E-posta: serdas@hacettepe.edu.tr

Yazı bilgisi:

Alındığı tarih: 10 Mayıs 2014

Yayına kabul edildiđi tarih: 30 Temmuz 2014

E-yayın tarihi: 5 Eylül 2014

Çıktı sayfa sayısı: 38

Kaynak sayısı: 107